

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 631
СКИЦКО КАРІНА ФЕЛІКСІВНА

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Шестобуз О.С.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р.*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	 7
1.1. Аналіз проблеми формування практичних умінь в образотворчій діяльності у науковій літературі.....	7
1.2. Сутність та вікові особливості формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.....	15
1.3. Характеристика уроку образотворчого мистецтва як основної форми оволодіння практичними вміннями в образотворчій діяльності.....	26
Висновки до розділу1.....	34
 РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	 36
2.1. Дослідження стану сформованості практичних умінь на уроках образотворчого мистецтва.....	36
2.2. Обґрунтування змісту образотворчої діяльності у процесі формування практичних умінь учнів початкових класів.....	43
2.3. Використання традиційних і нетрадиційних методів та засобів формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.....	50
Висновки до розділу 2.....	64
 ВИСНОВКИ.....	 66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасній освіті формування практичних умінь в образотворчій діяльності молодших школярів базується на активній підготовці дітей до подальшої життєдіяльності вже з початкової школи. Для всебічного розвитку учнів в цьому аспекті недостатнім є оволодіння тільки теоретичними знаннями.

Особливу роль відіграє здатність школярів до нестандартного та творчого виконання різноманітних практичних завдань, їхня предметна компетентність. Тому, одним з основних способів в оновленні змісту сучасної початкової освіти, метою якої є врахування сучасних вимог і потреб є орієнтування освітнього процесу на здобуття дітьми ключових компетентностей, що засновані на теоретичних знаннях, практичних вміннях, цінностях і досвіді, які засвоюються під час навчання.

Компетентність є результатом освітнього процесу, мета якого сформувати та розвинути особистість дитини, розкрити їхні творчі здібності та таланти. Початкова освіта є відповідною основою подальшого навчання в школі, тому що саме з перших років закладається та база, завдяки якій в наступні періоди формується різнобічна особистість. Початкова освіта повинна від початку навчання дітей у закладах освіти забезпечити їхній гармонійний розвиток і становлення, цілеспрямованість у виявленні та розвитку їхніх задатків і здібностей у різноманітних видах діяльності, створення умов для повноцінного оволодіння базовими практичними вміннями та навичками.

Роль образотворчої діяльності зі вказаних аспектів засновується на положенні, що формування практичних умінь у школярів знаходяться в основі особистісного розвитку творчості, залучають до цінностей художньої культури. У нормативних документах перед початковою освітою поставлені завдання щодо формування предметної мистецької компетентності в молодших школярів, яка відзначає здатність до усвідомлення та творчої

самореалізації на уроках образотворчого мистецтва, коли здійснюється розвиток у процесі сприйняття змісту творів образотворчого мистецтва та практичне оволодіння вміннями в образотворчій практичній діяльності.

Окреслені завдання сприяють у досягненні мети вивчення мистецької освітньої галузі, яка визначається формуванням під час сприймання, перетворення, оцінки учнями творів образотворчого мистецтва та можливостями впровадити у практичну діяльність ключові, міжпредметні естетичні та предметні мистецькі компетентності, які складають цілісну єдину основу світосприймання, а також здатність до художнього та творчого самоствердження та культури самовдосконалення.

Стан дослідження проблеми. Окремі аспекти проблеми формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, у психолого-педагогічних дослідженнях І.Беха, Л. Виготського, Є. Климова, К. Платонова, С. Рубінштейна, В.Сухомлинського, Л. Фрідмана відзначається, що особливості психофізіологічного розвитку дітей у молодшому шкільному віці сприяють формуванню практичних умінь на уроках образотворчого мистецтва.

Вагомий внесок в окреслену проблему зробили науковці С. Гончаренко, І. Малафійк, М. Фіцула та ін., оскільки ними визначені основні види практичних умінь, що можуть бути сформовані в початкових класах, вказані важливу роль практичних умінь для особистісного розвитку школярів, розкриті особливості та поетапність процесу формування та вдосконалення практичних умінь, досліджено рівні їх сформованості в учнів.

Достатньо ґрунтовно проблема розвитку психічних процесів у молодшому шкільному віці розкривають у роботах психологи І.Бех, Л. Божович, Є. Бондарчук, Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Г. Цукерман та ін., які спільно виокремлюють, що молодший шкільний вік є надзвичайно сприятливим в емоційному та духовному розвитку учнів, здійсненні дидактичних впливів на них, формуванню творчих здібностей,

основних видів практичних умінь. У цьому ж аспекті учені опрацювали проблему вікових особливостей психічного та фізіологічного розвитку дітей цього вікового періоду, які лежать в основі процесу формування практичних умінь саме в образотворчій діяльності.

Ефективні педагогічні умови, які є необхідними для сприятливого формування практичних умінь учнів початкових класів в образотворчій діяльності досліджують у своїх працях Р.Арнхейм, В.Бутенко, В.Вільчинський, Н. Горошко, Н.Гурець, Д. Джола, О. Красовська, В.Кудін, М.Миропольська, Г. Падалка, О.Рудницька, В.Томашевський, Г.Шевченко, А.Щербо та ін. Чітко простежуються методичні вказівки для формування певних видів практичних умінь в образотворчій діяльності, рекомендовано найбільш дієві методи і прийоми навчання.

Здійснивши аналіз основних наукових положень щодо формування практичних умінь учнів початкових класів в образотворчій діяльності, відзначимо, що багато розробок науковців розглядали тільки окремі питання, а також не достатньо висвітлені зміни, які відбуваються в освітньому процесі. Відповідно, зазначені аспекти були в основі вибору теми магістерського дослідження *«Формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності»*.

Мета дослідження – обґрунтувати особливості формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.

Завдання дослідження:

- здійснити аналіз проблеми дослідження у дослідженнях науковців;
- визначити сутність та вікові особливості формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності;
- дослідити стан сформованості практичних умінь молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва;
- розкрити особливості формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.

Об'єкт дослідження – формування практичних умінь молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – особливості формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.

Для досягнення мети дослідження та визначених завдань застосовуються такі **методи**: теоретичні – аналіз наукової літератури, педагогічного практичного досвіду вчителів, узагальнення, систематизація, порівняння з проблеми формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності; емпіричні – констатувальний експеримент, бесіда, опитування, педагогічне спостереження; методи математичної обробки результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає в аналізі проблеми формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності у дослідженнях науковців, визначенні вікових особливостей молодших школярів у формуванні практичних умінь в образотворчій діяльності, дослідженні стану сформованості практичних умінь молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, розкритті особливостей формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у використанні матеріалів дослідження у практичній роботі вчителями, вихователями груп продовженого дня у процесі ефективного формування художнього та творчого потенціалу учнів початкових класів в образотворчій діяльності, маючи на меті вдосконалювати образотворчі вміння та навички в діяльності, художньо та естетично виховувати молодших школярів, розвивати їхні творчі здібності.

Структура роботи. Магістерська робота містить вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Аналіз проблеми формування практичних умінь в образотворчій діяльності у науковій літературі

Тісний зв'язок образотворчого мистецтва з життєдіяльністю обумовлюється тим, що зміст мистецької освіти охоплює всю різноманітність людських взаємин і відтворює об'єкти та явища навколишньої дійсності. При опануванні різноманітних явищ довкілля через образотворче мистецтво, школярі вивчають відношення до навколишнього світу, ставлення до власного внутрішнього світу, здійснюється пізнання міжособистісних відносин і тих життєвих факторів, які мають вплив на характерні риси, певне ставлення і особистісний розвиток, досліджуються зміни у конкретному виді діяльності.

Поняття умінь у педагогічному словнику тлумачиться як опанований суб'єктом навчання спосіб, завдяки якому виконуються певні дії та відбувається забезпечення сукупності здобутих теоретичних знань і практичних навичок.

За С. Гончаренком: «вміння формується шляхом вправ і створює можливість виконання дії не лише у звичних, а й у змінених умовах» (С. Гончаренко, 1997, с. 58).

І. Малафіїк вказує: «уміння – це заснована на знаннях готовність людини виконувати ту або іншу діяльність, уміння неможливі без знань і формуються лише на їхній основі» (І. Малафіїк, 2005, с. 149).

На думку автора: «знання самі по собі, без умінь їх застосовування мали б невелику цінність. Уміння надають знанням особливої ваги і значущості, тому уміння можна визначити як знання в дії. В кожному продукті людської діяльності втілені ті уміння, використання яких у свій час привело до появи цього продукту. Знання – продукт людської діяльності, отже, в них втілена діяльність із добування і застосування цих знань. Це і є основою для виділення

умінь, формування яких є обов'язковим у навчальному процесі. Обов'язковим тому, що наступне покоління засвоює досвід старшого в справі добування знань і, не пройшовши логічного шляху появи цих знань, школярі не могли б знати, звідки вони взялися» (І. Малафійк, 2005, с. 149).

Відповідно, у сучасній педагогіці не розділяються категорії знання та вміння, вони вважаються підпорядкованими та взаємопов'язаними одна з одною. Їхнє співвідношення як цілей і засобів, коли знання знаходяться в основі вмінь і є певним засобом, а вміння є метою, до якої прагнуть в освітньому процесі.

Зазначені аспекти підтверджуються у дослідженнях. Так, Л. Виготський, який є автором багатьох психологічних досліджень відзначає: «неможливо навчити дитину творчості, але її можна озброїти вміннями, навичками і знаннями, які допоможуть у творчості» (Л. Виготський, 1999, с.21).

К. Платонов зазначає: «у процесі навчання спочатку дитина отримує знання, на їх основі формуються вміння. Причому, знання, які не співвіднесені із вміннями дитини на сучасному етапі не вважаються повноцінним продуктом навчання. Адже у дитини, яка володіє виключно знаннями, не поєднує їх із вміннями, не сформована готовність до розв'язання практичних задач» (К.Платонов, 1989, с. 69).

Л. Фрідманом відзначається: «уміння є дією, яка виконується певним способом і з певною якістю» (Л.Фрідман, 1991, с. 211).

Є. Клімов наголошує: «вміння є системним утворенням, стійкою цілісністю в структурі діяльності суб'єкта, яке складається з методів орієнтування у зовнішній і внутрішній частині власної діяльності, знань, навичок виконання діяльності у залежності від зміни початкових умов. Вчений зауважує, що вміння зовні проявляються в успішному та нескладному вирішенні певних завдань» (Є. Клімов, 2003, с. 223).

Окреслені погляди вчених тлумачать значення вмінь. Завдяки ним є можливість використовувати здобуті теоретичні знання практичним способом, здійснювати їхню реалізацію у конкретній діяльності, окрім

звичної, також у новій діяльності, коли відбувається перехід від репродуктивного відтворення до творчого.

Серед умінь виділяються такі, що можуть зорієнтувати тільки на відтворення певних способів діяльності, виконуваних дій та їхніх визначених алгоритмів. Тільки при їх володінні розвиваються різні способи дій, діяльність школярів переходить на якісний рівень.

Під час навчальної діяльності вчителю доцільно звертати увагу на відтворення та виконання школярами чітких алгоритмів дій, їхнє застосування у нових, непередбачуваних ситуаціях. Оскільки, саме ці умови будуть сприяти у формуванні вмінь використовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях.

Під час формування практичних умінь, отримання нових знань і їхнє використання, учні залучаються до діяльності, яка засновується на створенні, аналізі, розпізнаванні, обстеженні, порівнянні, виявленні спільного та відмінного, класифікації, синтезі, узагальненні, перетворенні, абстрагуванні, протиставленні, проектуванні, об'єднанні, запам'ятовуванні, перенесенні, орієнтуванні, відтворенні, прикладанні, відновленні та ін.

Під час освітнього процесу молодші школярі мають сформувані навчальні вміння. У педагогічному словнику виокремлюються загальнонавчальні вміння, які прослідковуються з усіх навчальних дисциплін, і спеціальні вміння, які є характерними для конкретної дисципліни.

Науковці відзначають тісний взаємозв'язок умінь і навичок. Відповідно, у педагогічному словнику С. Гончаренко вказує: «вміння – це готовність до свідомих і точних дій, а навичка – це автоматизована ланка цієї діяльності, елементи вмінь часто переходять в навички» (С. Гончаренко, 1997, с. 221).

Саме навички визначаються дослідниками та називаються ними необхідними елементами практичних умінь. Відзначається, що при володінні певними навичками швидше та продуктивніше здійснюється навчальна діяльність.

У навчанні навички є навчальними діями, які набуваються за допомогою багаторазового використання та у вигляді автоматизованого характеру. По мірі оволодіння школярами теоретичними знаннями та практичними вміннями автоматизовані складові можуть з'являтися у різноманітних видах виконання начальної діяльності.

С. Рубінштейн відзначає: «навички є повністю автоматизованими і реалізуються на рівні несвідомого контролю» (С. Рубінштейн, 2002, с. 113).

Подібні до вказаної позиції погляди Л. Фрідмана, а саме: «навички – це автоматизовані компоненти свідомої дії людини, які виробляються в процесі її виконання. Навичка виникає як свідомо автоматизована дія і потім функціонує як автоматизований спосіб її виконання. Якщо мова йде про те, що певна дія стала навичкою, це означає, що індивід в результаті виконання вправи отримав можливість здійснювати дану операцію таким чином, що її виконання не виступає свідомою метою» (Л.Фрідман, 1991, с. 211).

Основною відмінністю між сутністю умінь і навичок є те, що вміння усвідомлюються, їхнє здобуття відбувається за допомогою контролю свідомості учнів, а навички не потребують контролю, оскільки вони є автоматизованими діями.

Правильність такого підходу у тому, що можна зрозуміти внутрішній механізм при виконанні школярами певних дій на рівні навичок. Крім того, виокремлення навичок і здатність дітей здійснювати зовнішній контроль, дозволяє створювати на практиці сприятливі умови для самостійного виконання певної дії при здобутті нових знань, удосконаленні наявних вмінь. Відповідно, навички не тільки автоматична дія, а досить важливий елемент у навчальній діяльності.

Також такий підхід у загальному поділяється сучасними педагогами.

Дослідник І. Малафіїк наголошує: «навички поряд з вміннями є однією з форм вираження досвіду здійснення людської діяльності. Якби людина не володіла навичками, їй кожен раз, за необхідності виконувати одну й ту саму роботу, довелося б витратити багато зусиль і часу, щоб цю роботу виконати.

Якщо вміння – це готовність до свідомих і точних дій, то навички – це автоматизована ланка цієї діяльності. Навички – це автоматизовані вміння. Вони здійснюються без участі свідомості, але під її контролем» (І. Малафійк, 2005, с. 150).

Серед навичок виділяються інтелектуальні та практичні. Під час вивчення навчальної дисципліни передбачається опанування школярами певних практичних навичок, які є специфічними саме для змісту предмета.

У поглядах психологів і педагогів особлива увага приділяється власне самому процесу формування практичних умінь. За Л. Фрідманом існують такі рівні сформованості в учнів умінь і навичок:

- не володіють діями, коли спостерігається несформованість умінь;
- ознайомлюються зі специфікою дій, але вміння їх виконувати відбувається тільки за допомогою педагога;
- володіють уміннями здійснювати самостійно дії за певним зразком;
- самостійно виконують дії з чітким усвідомленням кожного кроку;
- сформованість навичок, коли дії виконуються правильно та автоматично (Л.Фрідман, 1991, с. 213).

Однак, навчальні практичні вміння не в повному обсязі досягають автоматичного рівня відтворення, коли їх називають навичками. Певна кількість умінь може бути сформована під час навчання переважно до рівня володіння самостійними вміннями, але за певним зразком.

Поступово виокремлюються загальні вміння, які можуть формуватися протягом періоду навчання до рівня самостійно виконання дій з чітким усвідомленням кожного кроку та вдосконалюванням дій під час подальшої навчальної діяльності.

С. Гончаренко відмічає: «навички виробляються у всіх видах навчальної діяльності. Вони формуються на основі застосування знань про певний спосіб дії шляхом цілеспрямованих планомірних вправлянь, тобто специфічним методом формування навичок є вправи» (С. Гончаренко, 1997, с. 221).

М. Фіцулою визначаються вправи, які є багаторазовим повторенням конкретних дій, певних видів діяльності, метою яких є їх засвоєння, що базується на розумінні та підпорядковується свідомому контролю та коригуванню.

Ученим визначено основні види практичних вправ, які застосовуються в освітньому процесі:

- підготовчі вправи, в основі яких підготовка школярів до сприймання нових теоретичних знань і практичних способів їх використання;
- вступні вправи допомагають засвоїти новий навчальний матеріал завдяки розрізненню спорідненості понять і дій;
- пробні вправи, які містять навчальні завдання на використання тільки що отриманих знань;
- тренувальні вправи сприяють набуттю дітьми умінь і навичок у звичайних умовах за певним зразком, конкретним навчальним, завданням чіткою інструкцією;
- творчі вправи, які називають вправами вищого рівня, оскільки за змістом і методами їхнє виконання наближене до ситуацій у реальному житті;
- контрольні вправи є в основному навчальними письмовими, практичними вправами (М.Фіцула, 2006, с. 127).

Вказана класифікація вправ є достатньо ґрунтовною, оскільки містить їх основні види, за нею можна скласти певні загальні враження та уявлення. Звичайно, кожна навчальна дисципліна зі своїм змістом і видами вправ відрізняється серед інших, також вправи будуть мати різні варіанти залежно від певних навчальних завдань.

Відповідно, вказане безпосередньо відбувається під час опанування образотворчого мистецтва, коли практичні вправи певного виду можуть застосовуватися при вивченні різних видів образотворчого мистецтва, зокрема: живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва та ін.

Науковцями відзначається необхідність чіткого визначення необхідної кількості вправ. Зокрема, М. Фіцула наголошує: «кількість вправ залежить від індивідуальних особливостей школярів і має бути достатньою для формування навички. Також важливо, щоб вправи не були випадковим набором однотипних дій, вони мають ґрунтуватися на системі, чітко спланованій послідовності дій, поступово ускладнюватися. Їх не слід переривати на тривалий час. Ефективність вправлення залежить і від аналізу його результатів» (М.Фіцула, 2006, с. 127).

Коли кількості практичних вправ не вистачає, тоді навички не можуть вироблятися або формуються неправильно. І навпаки, при надмірній кількості вправ відбудеться перевантаження учнів.

Потрібно враховувати також, що чітке виконання учнями одних і тих самих вправ постійно на початкових, як і досягнутий результат, будуть сприятливими, заохочуватимуть, викликатимуть задоволення від навчального завдання. Однак, також досить швидко задоволення може змінитися згасанням інтересу до виконання практичної діяльності.

Визначення кількості вправ має бути оптимальним, окреслювати їх потрібно, базуючись на глибокому знанні навчального предмету та індивідуальними особливостями школярів, їхнього віку, рівня підготовленості, а також розвиток творчих здібностей в образотворчій діяльності.

Зазначені наукові положення учених закладаються в основу дослідження проблеми формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності.

Проблемі формування практичних умінь в образотворчій діяльності були присвячені наукові розробки ще в минулому столітті, коли розпочалася поява перших художніх шкіл. У той період основними складовими частинами освіти з мистецького напрямку виокремлювалися теоретичні та історичні знання з різних видів образотворчого мистецтва, а також практичні вміння та навички у художній практичній діяльності.

Відповідно, це стало передумовами у педагогіці мистецтва основних напрямів навчання образотворчого мистецтва. Перший напрям називається комплексним навчанням малювання.

У процесі комплексного навчання малюванню головним було сформувати практичні вміння та навички в образотворчій діяльності школярів при вивченні частини комплексної тематики при навколишню природу, особливості міста та ін.

Змістом навчальної практичної діяльності учнів при оволодінні практичними вміннями з вказаних тем виокремлювалося малювання на конкретні теми, малювання з натури, декоративне малювання, а також бесіди про види та жанри образотворчого мистецтва.

Однак, зважаючи, що в цьому напрямі спостерігалось підвищене звернення уваги саме до формування практичних умінь, все ж таки здійснювалося переважало створення технічних образів за допомогою навчально-технічного рисунку педагога. А це перешкоджало відтворенню художнім образам, які передбачали естетичне сприймання навколишньої дійсності та образотворчу діяльність. Результатом цього підходу спрощене вивчення образотворчого мистецтва.

Особливостями другого напрямку є надання переваги у розвитку вільної творчості кожної дитини. Значуща увага звертається на активізацію чуттєвих можливостей і творчих здібностей молодших школярів.

За С. Коновець, у педагогічній науці теоретичні основи розвитку вільної творчої уяви та художньої творчості були сформульовані А. Бакушинським. Відповідно, після періоду занепаду, поглиблено здійснювалася розробка теоретичних і методичних основ у творчому напрямку. До кінця минулого століття було розроблено та впроваджено в освітній процес початкової школи навчальні програми та підручники (С.Коновець, 2000, с. 12).

Доповнюючи початкові варіанти програм, які визначали формування практичних умінь в образотворчій діяльності за такими напрямками як зображення на площині, в об'ємі та сприймання образотворчого мистецтва, під

час їхнього впровадження в практичній діяльності були внесені необхідні зміни та доповнення, які спрямовувалися на вдосконалення змістової частини.

Дослідники С. Коновець, О. Красовська відзначають, що результатом процесу формування практичних умінь є його реалізація в освітньому процесі за такими напрямками як колір, композиція, форма, об'єм і простір, а також сприймання навколишньої дійсності, сприймання творів образотворчого мистецтва (С.Коновець, 2000; О.Красовська, 2011).

Таким чином, сучасна педагогічна наука приділяє значну увагу проблемі формування практичних умінь в образотворчій діяльності. Науковці висловлюють спільні думки про важливе значення вмінь в освітньому процесі, їх міцний взаємний зв'язок зі знаннями, здійснюють аналіз основних етапів їх формування та подальшого розвитку. Погляди учених надають можливість одержати досить ґрунтовне уявлення про досліджувану проблему.

1.2. Сутність та вікові особливості формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності

Під час формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності вчителю потрібно ґрунтовно знати та враховувати їхні вікові особливості. Молодші школярі вважаються дітьми у віковій категорії від 6-7 до 10-11 років, вони навчаються у початкових класах, а в цьому віці завершується етап дитинства. При опануванні нового для них виду діяльності, яким є навчання, діти молодшого шкільного віку перевагу також надають ігровій діяльності.

Дослідники відзначають, що цей віковий період є особливо важливим для навчання образотворчого мистецтва. Тому І. Підласим зауважується: «для молодших школярів притаманне образне мислення і емоційне сприйняття. Це зумовлене особливостями психофізіологічного розвитку дітей в цей віковий період, який завершує етап дитинства» (І. Підласий, 1996, с.180).

Переважну роль у молодшому шкільному віці відіграє те, що діти починають опановувати новий вид діяльності, яким є навчальна діяльність. У цей час здійснюються значні зміни у психічному розвитку школярів, новим змістом наповнюється їхня життєдіяльність. Також у цей віковий період відбувається формування психічних новоутворень, за допомогою яких школярі переходять на інший рівень пізнання навколишньої дійсності та самопізнання, можуть відкривати для себе нові можливості та здібності.

Д. Ельконіним зазначається: «саме тому, що навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом, бо у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством, суспільною за своїм сенсом, бо вона є суспільно значущою і суспільно оцінюючою, суспільною за своїм виконанням, бо виконується відповідно до суспільно вироблених норм, вона є провідною у молодшому шкільному віці, тобто власне у період її формування» (Д.Ельконін, 1998, с. 31).

Молодшим школярам притаманна пластичність, яка забезпечує здатність нервової системи сприймати певні впливи навколишнього середовища, а також особистісну готовність у реагуванні на них, відбувається підвищена рухливість психічних процесів. Розвиток процесів розумової діяльності дітей, що активно здійснюється в учнів початкових класів, базуються на створенні основи для вольової цілеспрямованої поведінки школярів під час навчання плануванню та виконанню завчасно запланованих дій.

Учні, які планують виконання конкретного виду образотворчої діяльності, зокрема створення малюнку, відповідно чітко працюють за своїм планом. Важливим у формуванні вмінь молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є перевага в дітей цього віку саме наочно-образного мислення.

За І. Підласим: «мислення у дітей молодшого шкільного віку, особливо на початковому етапі є емоційно-образним. Але у процесі навчальної

діяльності поступово відбувається його перехід до абстрактно-логічного» (І. Підласий, 1996, с. 183).

На думку Л. Божович: «у процесі навчання під час розв'язування різноманітних навчальних завдань діти цього віку переважно спираються на реальні предмети або їх зображення. Поступово дитяче мислення поглиблюється і розширюється. Це виявляється в глибшому розумінні ними змісту вже відомих їм понять, в опануванні новими поняттями та в оперуванні ними» (Л. Божович, 1998, с. 101).

Під час навчання образотворчого мистецтва потрібно звертати увагу, що у молодшому шкільному віці в дітей розвиваються здатність аналізувати, синтезувати, узагальнювати, порівнювати, абстрагувати, які є важливими операціями мислення.

На початку навчання в школі відбувається застосування практично-дієвого та образно-мовленнєвого видів аналізу спостережуваних предметів, об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Потім такий аналіз відзначається систематичністю.

Операція синтезу об'єднує частини в цілісну систему, базуючись на попередньому аналізі, встановленні певних зв'язків і відношень між частинами. Здійснення синтезу відбувається під час виконання конкретних практичних дій. Потім синтез характеризується образно-мовленнєвими та систематичними властивостями.

Рівень здійснення молодшими школярами операцій аналізувати та синтезувати залежить від загального рівня розвитку та від об'єктів, якими є оточуючі предмети та до яких застосовуються ці дії. Сукупність аналізу та синтезу простежується при порівнянні об'єктів довкілля.

При формуванні практичних умінь в образотворчій діяльності доцільним є застосування операції порівняння як чітке встановлення схожих чи відмінних об'єктів, явищ і предметів дійсності. Під час порівняння молодші школярі мають здатність досить легко виокремлювати відмінні риси, складніше подібні.

Під час систематичності та тривалості у навчанні опановуються вміння визначати та порівнювати подібні ознаки, що доцільно застосовувати у навчанні при малюванні предметів з натури, при змішуванні різних фарб, при навчанні умінь komponувати елементи зображення.

Сутність опанування образотворчого мистецтва надає значні можливості для формування в учнів початкових класів основних психічних процесів: сприймання, мислення, уваги, пам'яті, уяви, мовлення та пізнавальних властивостей.

С. Рубінштейн вказує: «наприкінці молодшого шкільного віку вони перетворюються на вищі психічні функції, яким властива довільність і опосередкованість. Цьому сприяють основні види діяльності дитини цього віку у школі і вдома: навчання, спілкування, гра, праця та художня діяльність» (С. Рубінштейн, 2002, с.212).

Важливим при опануванні практичних умінь і навичок в образотворчій діяльності є домінування в молодшому шкільному віці ролі мови та мовлення, коли відбувається аналіз і синтез певних вражень і відношення до навколишньої дійсності, при утворенні психічних зв'язків, у забезпеченні вироблення нових операцій і дій, розвитку динамічності стереотипів.

За висловлюваннями А. Венгера, Д. Ельконіна: «слід враховувати, що у дітей добре розвинені всі органи чуття, деякі з них мають певні особливості. Так, зі вступом до школи дитина має достатній рівень розвитку гостроти зору, розрізняє форми і кольори предметів. При цьому процес навчання пред'являє нові вимоги до сприйняття дітьми інформації, оскільки для засвоєння навчальної інформації необхідна довільність і усвідомленість перцептивної діяльності» (А. Венгер, Д. Ельконін, 1998, с. 31).

Під час проведення уроків образотворчого мистецтва досвідчений вчитель чітко фіксує, що першочерговими при сприйманні школярами простежується виділення зовнішніх яскравих ознак предметів, оскільки учні ще не здатні зосереджуватися та детально спостерігати за іншими особливостями, виокремити суттєві ознаки предметів.

Тому завданням вчителя є розвиток сприймання у дітей цього вікового періоду, при якому будуть розкриватися обстеження або прослуховування, чіткість у виявленні властивостей предметів. Відповідно цим зусиллям, будуть розвиватися довільне, усвідомлене та вибіркоче сприймання за певним змістом, а не зовнішніми ознаками.

Є. Бондарчук відзначає: «уже у 1 класі школяр виробляє вміння сприймати предмети відповідно до потреб та інтересів, які виникають у процесі навчання, і свого попереднього досвіду. Наприкінці молодшого шкільного віку спостереження стає спеціальною діяльністю, розвивається спостережливість як риса характеру» (Є.Бондарчук, 2010, с. 54).

Процес сприймання у молодших школярів поступово може виявлятися у більшій довільності, цілеспрямованості, однак, спостерігаються й труднощі в учнів під час сприймання певної форми та її відтворення, розвитку здатності розрізняти окремі кольори та їх відтінки, що вирішується на уроках образотворчого мистецтва.

Починаючи від проведення перших уроків образотворчого мистецтва, найсприятливішими у молодшому шкільному віці є вивчення такого його виду як живопис. Саме в живописі в школярів формується можливість спостерігати та виокремлювати ознаки предметів і об'єктів довкілля, коли з окресленої мети відбувається їх визначення, а також виявлення істотних деталей, з'ясування певних взаємозв'язків між властивостями.

Особливо важливим протягом молодшого шкільного віку є розвиток мимовільної уваги учнів. Оскільки саме увага є досить значущою для особистісного розвитку школярів, є провідною формою психічної діяльності, що спрямовується та зосереджується на свідомості дітей при сприйманні різних предметів, явищ, об'єктів довкілля чи виокремленні власних переживань, емоційного стану.

Від початку навчання школярів переважно приваблюють тільки зовнішні ознаки та властивості предметів, явищ, об'єктів дійсності, а це є

перешкодою у проникненні в їхню сутність, ускладнюється процес самоконтролю за виконанням навчальною діяльністю.

Переважно у молодших школярів увага характеризується не стійкими проявами, коли її стійкість виявляється тільки зовнішніми діями та відбувається її зниження під час виконання розумових дій, які є внутрішніми. Тому потрібно, щоб навчальна діяльність учнів початкових класів здійснювалася з почерговим впровадженням розумових занять та складанням певних схем, малюванням тощо (М.Фіцула, 2006, с.74).

Під час формування практичних умінь в образотворчій діяльності учням початкових класів досить складно здійснювати розподіл та утримування уваги. Відповідно, учителю треба добирати такі навчальні завдання, які включають одночасність при виконанні школярами декількох дій. Результатом будуть позитивні переваги при розподілі уваги дітей.

Крім того, вчителю потрібно використовувати особливість молодших школярів у тому, що прояви нестійкої та обмеженої уваги можуть загостритися під впливом сприймання яскравих і цікавих художніх образів, які можуть збуджувати пізнавальні інтереси учнів, спонукати їх до пошуків нових деталей у спостережуваних предметах, об'єктах і явищах природи, прагнути глибше зрозуміти та усвідомити їхні особливості.

Прояв пізнавальних інтересів відбувається за допомогою усвідомленого ставлення школярів до об'єктів, явищ і предметів навколишньої дійсності. У цей віковий період пізнавальні інтереси завжди досить емоційно забарвлені. Зокрема, це відчуття захоплення, здивування, радості від пошуків, переживання успішного результату, почуття розчарувань при невдачах. Виявлятися пізнавальні інтереси дітей можуть при вольовій дії, під час здійснення зусиль, коли пізнаються нові особливості оточуючого світу (Л.Масол, 2006).

У молодшому шкільному віці відбувається початок формування довільної уваги в освітньому процесі. Правильність та ефективність цього процесу характеризується тим, що вчитель особливу увагу звертає на чіткість

при організації певних дій за поданим зразком, керованих самостійно учнями дій і дій, які контролюватимуться педагогом.

При виконанні навчального завдання на уроках образотворчого мистецтва під час виправлення наявних недоліків, молодші школярі повинні поступово навчитися скеровуватися освітньою та виховною метою, а також провідною довільною увагою. Однак, поряд з довільною починає функціонувати та розвиватися мимовільна увага. Її специфіка пов'язується, крім охоплення яскравості та зовнішньої привабливості предметів, з проявами потреб та пізнавальних інтересів, які також виникають у процесі навчальної діяльності.

В аспекті розкриття проблеми дослідження потрібно враховувати, що молодші школярі відзначаються специфічними проявами у спонукальній сфері. Цей віковий період характеризується особистісними потребами та мотивами, які базуються на тих, які були сформовані в дошкільному віці.

Надзвичайною залишається передусім потреба ігровій діяльності. Також особливо вагомою у подальшому формуванні учнів виокремлюються потреби у зовнішніх емоційних враженнях і певному ставленні. Звичайно, вони можуть бути міцною основою для формування практичних умінь в образотворчій діяльності (І.Трухін, 2004, с.124).

Під час формування пізнавальних потреб в учнів початкових класів, які піддаються впливу нової для них навчальної діяльності розвиваються досить стійкі мотиви, які базуються на провідних мотивах саме у навчальній діяльності. Переважно вони зумовлюються сутністю процесу навчання та пов'язуються зі змістом, формами та методами певної навчальної діяльності.

Серед мотивів виокремлюються, насамперед, пізнавальні інтереси до опанування різними способами навчальної діяльності, а саме читанням, образотворчої діяльністю, що базується проявами мотивів до змісту навчального матеріалу з предмета.

Також виокремлюються мотиви, які не є залежними від освітнього процесу. Серед них відзначаються соціальні мотиви, зокрема, успішне

навчання, сумлінна праця, та особистісні, які базуються на прагненнях і бажаннях до певного визнання, що виявляються у схваленні вчителя та однолітків, отриманні позитивної оцінки (Л.Виготський, 1999, с. 34).

На думку Г.Падалки: «існують певні особливості у процесі розвитку пам'яті учнів молодшого шкільного віку, зокрема в цей час активно змінюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування. Активно використовується мимовільна пам'ять, але інтенсивно розвивається в цей період і довільна пам'ять. Довільне запам'ятовування буває найпродуктивнішим тоді, коли матеріал, який запам'ятовує учень, стає змістом діяльності школярів і викликає в них певне емоційне ставлення» (Г.Падалка, 1998, с. 55).

Дослідникам Г. Цукерман, Н. Полівановою вказується: «характерним для цього віку є створення образів у мисленні. Молодші школярі краще запам'ятовують незвичний матеріал, створюючи на його основі образ. Учням 3 і 4 класів легше створювати такі образи, ніж першокласникам, їхні образи яскравіші, чіткіші і тому краще запам'ятовуються (Г. Цукерман, Н. Поліванова, 1995, с. 32).

У процесі образотворчої діяльності молодших школярів важливим є розвиток їхньої уяви. Основною тенденцією в молодшому шкільному віці у формуванні уяви є перехід від репродуктивного її виду, у вигляді елементарного комбінування уявлень до творчого уявлення, що міститься при створенні нових художніх образів. Під час формування творчої уяви учнів вагома роль надається спеціальним знанням дітей.

А. Венгер, Д. Ельконін відзначають: «у початковій школі можуть збагачуватися та урізноманітнюватися витвори в уяві дитини, збільшуватися швидкість при утворенні художніх образів у фантазуваннях. Проте, нелегко створюються школярами художні образи об'єктів, які ними безпосередньо не сприймаються, під час засвоєння різних понять, виконання завдань. Створювати певні художні образи учні звичайно можуть, особливо з опорою

на розповідь вчителя або твір образотворчого мистецтва, який є зразком» (Д. Ельконін, А. Венгер, 1998, с. 57).

Відповідно, вікові особливості сприяють міцному запам'ятовуванню таких образів у пам'яті молодших школярів.

Прояви уяви в учнів початкових класів відзначаються динамічністю та зазнають змін. На початкових етапах образи в уяві розмиті, однак, з часом простежується їхня точність і чіткість. Відповідно спочатку навчання в школі учні можуть відображати переважно декілька несуттєвих ознак предметів, у подальшому навчанні увага школярів зосереджується на більшій кількості вже суттєвих ознак предметів, які переважають.

Процес перетворення художніх образів в уяві на початкових етапах молодшого шкільного віку відзначається незначною перевагою, в подальшому зі значним опануванням знань, художні образи можуть набувати яскраві ознаки та бути узагальненими.

Ю. Полуяновим зазначається: «на початку навчання для виникнення образу дитині необхідна опора на конкретний предмет, наприклад, опора на картинку при описі чи розповіді, далі розвивається опора на слово, яке є передумовою мисленого створення нового образу – написання твору за розповіддю вчителя, прочитаною книгою. Поступово завдяки розвитку здатності керувати своєю розумовою діяльністю уява дитини теж стає більш керованою, а її образи пов'язуються із завданнями, які ставить перед молодшим школярем певний зміст навчальної діяльності» (Ю. Полуянов, 1992, с.74).

У своїх дослідженнях І. Демченко наголошує: «важливе завдання педагога в цей період полягає у забезпеченні розвитку творчої особистості в процесі навчання. Цього можна досягти, стимулюючи школярів до експериментування, якому властиві перетворення уявлень, образів, понять, реальних предметів; розкриття нових властивостей об'єктів; породження новими знаннями, отриманими під час експерименту, нових запитань, складніших перетворень. Дбаючи про ефективність навчання, учитель

повинен ознайомити школярів з основними компонентами навчальної діяльності, стимулювати самостійне їх виконання; продемонструвати їм послідовність виконання навчальних дій, чітко розмежувавши ті, що мають здійснюватися у предметному плані, і ті, що в розумовому» (І.Демченко, 2003, с. 23).

Відзначимо, що на особистісний розвиток молодших школярів, крім навчання, мають вплив також інші види діяльності. Зокрема, зацікавленість і прояв пізнавальних інтересів до різних видів образотворчої діяльності: до малювання, ліплення, створення аплікацій, зумовлюється привабливістю та доступністю цих видів діяльності, а також віковими характеристиками учнів початкових класів.

На думку Я. Пономарьова: «одним з найулюбленіших видів художньої діяльності учнів цього віку є малювання. Саме у малюнках молодші школярі виражають своє емоційне ставлення до світу. Однак поки-що їх малюнки є схематичними, важко їм дається і зображення динаміки предметів. На якість малюнків впливає загальний фізичний та психічний стан дітей. Але цей вид художньої діяльності сприяє подальшому розвитку уяви, інтелекту, засвоєнню рухів, виробленню відповідних навичок, формуванню здібностей та особистісних якостей» (Я. Пономарьов, 2000, с. 61).

Є. Поміткіним відзначається надзвичайна емоційність молодших школярів, яка позначається:

- характером сприйманням, спостереженням, уявою, розумовою діяльністю учнів, які безперечно насичені емоціями;
- не достатніми вміннями у стримуванні власних почуттів, їх контролю у зовнішньому прояві, прояв безпосередності та відвертості в емоційному стані, у висловленні власного задоволення чи незадоволення;
- значною емоційною нестабільністю, частими змінами настрою, схильністю до прояву афективного стану, короточасними та емоційними виявами внутрішнього стану, спроможність до регулювання власних почуттів, стримування певних небажаних проявів (Є.Поміткін, 1996, с.82).

В. Романець підкреслює: «саме завдяки цій емоційності у молодшому шкільному віці і закладені значні можливості художньо-естетичного розвитку дітей. Діти звичайно дуже цікавляться малюванням, ліпленням, співом, музикою. Правильна організація цієї діяльності, з одного боку, сприяє розвитку в них естетичних почуттів, з іншого боку – розвитку компонентів відповідних здібностей: саме в цьому віці з'являється правильна оцінка пропорцій і світлотіньових відносин, відтінків кольору, які зумовлені диференціацією слухових подразників» (В.Романець, 2001, с. 112).

Створення сприятливої бази для формування практичних умінь в образотворчій діяльності у молодшому шкільному віці можливе з опорою на емоційну сферу, підвищену зацікавленість, спроможність до сприйняття нових вражень.

Важливим завданням є зацікавлення молодших школярів у практичних художніх вправах, виконання кожної з них у цікавій і захоплюючій формі, створенні позитивної емоційної атмосфери на уроках, підтримки в дітей відчуття успішної, впевненої реалізації власних зусиль, навіть при помилках у виконанні вправ.

Крім того, сформованість практичних умінь школярів в образотворчій діяльності може стати передумовою для розвитку в подальшому їхніх творчих нахилів, поглибленні та урізноманітненні прояву естетичних почуттів і вражень. Оскільки для отримання радісних відчуттів, внутрішнього задоволення під час сприймання художніх образів у творах образотворчого мистецтва, учні мають оволодіти вміннями процесу сприйняття, а також навичками, які сформовані на основі вмінь. Без цих умінь і навичок діти будуть байдужими до образотворчого мистецтва та творчого розвитку.

Таким чином, у молодшому шкільному віці завдяки сукупності новоутворень у психологічній сфері, які його характеризують, особливо важливим є формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності. Керівна роль педагога під час цього процесу виокремлюється у наданні учням певного набору практичних умінь і навичок

з таких видів образотворчої діяльності як малювання, ліплення, аплікація, сприймання творів образотворчого мистецтва, а також у створенні міцного фундаменту для естетичного виховання та творчого розвитку молодших школярів у подальшому житті.

1.3. Характеристика уроку образотворчого мистецтва як основної форми оволодіння практичними вміннями в образотворчій діяльності

Молодші школярі надзвичайно зацікавлені процесом художньої творчості, яка сприяє найбільш повній реалізації та втіленню у практичній діяльності їхніх ідей і задумів.

Образотворча діяльність створюється на основі активної уяви, творчого образного мислення, а забезпечують ці функції прояв нового, незвичного погляду учнів на дійсність. Відіграють також вагому роль та сприяння у розвитку образного мислення, пам'яті, збагаченні індивідуального життєвого досвіду дітей.

Л.Виготський відзначає: «уява забезпечує таку діяльність дитини: побудова образу, кінцевого результату його діяльності; створення програми поведінки в ситуації невизначеності, створення образів, які замінюють діяльність; створення образів описуваних об'єктів» (Л.Виготський, 1999).

Важливою складовою формування практичних умінь на уроках образотворчого мистецтва виокремлюються спостереження за реальними предметами та явищами навколишньої дійсності.

Коли учням пропонується зображення місцевого пейзажу, вчителю доцільно на прогулянках, екскурсіях по місту уважно з дітьми роздивитися та ознайомитися з природою, будинками, сприяти в допомозі кожному обрати той будинок, який буде зображуватися, чітко його сприйняти й оглянути, добре запам'ятати, відстежити його відмінності від інших будинків, наявність декоративних елементів тощо.

При розгляданні будинків молодші школярі повинні паралельно спостерігати за рухом транспорту, оточенням. Діти мають здатність довгий період спостерігати за яскравою рекламою на вулицях, роботою транспорту різних видів та ін. Відповідно, кожен учень сприймає та запам'ятовує ті ознаки, які є для його уваги найбільш привабливими.

Практичні роботи із зображень краєвидів міста, рідного краю доцільно підсилювати прогулянками по вулицях, парках, озерах, для розвитку зацікавленості при розгляданні будинків, транспортних засобів, людей та ін. Спостережувані об'єкти збагачують у подальшому вивчення подібних тем і сприяють вихованню стійких пізнавальних інтересів до практичної роботи (Л.Любарська, 2001, с.27).

Досить складним є передача об'єктів зображення з їхніми індивідуальними особливостями об'єктів довкілля та динамічній характеристиці. Підготовчою роботою було передавання в малюнках спочатку нерухомого зображення тварин, птахів тощо, і поступово створювалися зображення окремих тварин в русі під час бігу чи птахів, які літають.

З кожним класом навчальні завдання в русі починають переважати. Для передавання різноманітних рухів людини, необхідним є звернення уваги учнів на певне положення під час руху чи бігу рук, ніг, тулуба людини.

Важливе значення в образотворчій діяльності при створенні малюнків молодшими школярами має спостереження за рослинним світом у природі. Результатом таких спостережень є зображення дерев в різні пори року, кімнатних рослин, різноманітних квітів тощо.

Під час дотримання основної мети з розвитку самостійності та творчості на уроках образотворчого мистецтва, вчителю потрібно продумувати та пропонувати цікаві теми для малювання та ліплення, створення аплікацій, які б першочергово поєднувалися з безпосередньою життєдіяльністю учнів, з визначеними освітніми завданнями, над виконанням яких систематично повинен працювати педагог (І.Демченко, 2002).

Зокрема, під час оцінювання практичних робіт із зображенням осіннього пейзажу, насамперед, звертається увага вчителя на задум школярів, виявлення самостійності при створенні зображення, засобів виразності при передаванні окремих об'єктів і явищ, підбір необхідних кольорів, основи сутності натури.

Не достатнім є уявлення тільки зовнішніх ознак предметів, тому що необхідною є можливість здійснити уявлення предметів цілісно, тобто так, як вони сприймаються молодшими школярами під час здійснення аналізу їхніх деталей при малюванні з натури, вирішуючи різні навчальні завдання, які можуть виникати у ході діяльності.

У процесі малювання з пам'яті та з уяви значною особливістю є чітке свідоме уявлення предмету зображення та власне сутності самого процесу створення художнього образу.

Візуальні художні образи, які можуть сформуватися під час створення зображень, мають здатність змінюватися до тих образів, які максимально чітко та в повній мірі не відображатимуть реальність навколишньої дійсності, в результаті чого готова композиція повинна бути найкращим відтворенням зображувальних предметів чи об'єктів довкілля.

Основа мета в образотворчій діяльності прослідковується у розвитку зорової пам'яті, коли вперше здійснивши спостереження, молодші школярі міцно зафіксують предмет у своїй пам'яті та при необхідності відображають, передаючи його абсолютною точно з усіма деталями.

Важливе місце у малюванні з пам'яті або з уяви мають заздалегідь проведені спеціальні спостереження тих об'єктів, предметів, які будуть зображуватися протягом нетривалого періоду після спостереження, переважно через декілька хвилин (В.Котляр, 2006).

Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці відбувається у умовах цілеспрямованої систематичної освітньої діяльності, що сприяє значному прискоренню та підвищенню рівня становлення пам'яті учнів.

Коли відбувається участь молодших школярів в дидактичних іграх на уроках образотворчого мистецтва, здійснюється розвантаження та

переключення уваги учнів від тривалого малювання композицій, ліплення виробів. Однак, дидактична гра потребує постановки конкретних навчальних завдань, відповідно до яких діти повинні чітко та планомірно осмислювати зміст гри чи виконання ігрових завдань.

Такі види малювання як малювання з пам'яті та за власними спостереженнями є досить важливими видами тематичного малювання для учнів початкових класів. При їх використанні можуть розвиватися такі психічні процеси спостереження та пам'ять.

Молодші школярі навчаються спостерігати за об'єктами дійсності, їх осмислювати та запам'ятовувати, також здійснюють їх аналіз, порівняння їх характерних властивостей.

На уроках образотворчого мистецтва потрібно навчати учнів створювати нові зображення, оволодівати новим досвідом практичної творчої діяльності за допомогою різних форм і методів. Зокрема, використання евристичного та дослідницького методів спрямовується на визначення способів самостійного вирішення навчального завдання, застосування різних варіантів пошуку, розвиток творчої уяви та мислення. Доцільність цих методів у процесі виконання певного творчого навчального завдання, створення оригінального задуму у практичній роботі.

При вивченні образотворчого мистецтва учні початкових класів мають можливості:

- здійснити оволодіння основами створення різноманітних образотворчих композицій;
- виробити практичні вміння та навички передавання об'єктів і предметів на площині при малюванні з натури, з пам'яті та з уяви;
- створювати власні композиції, враховуючи закономірності перспективного скорочення зображення та визначення особливості світлотіні;
- виявляти та передавати кольори та їх відтінки у малюнках.

На думку П.Мандзій: «на уроках образотворчого мистецтва учні ознайомлюються з прийомами та закономірностями композиції, розміщення

зображення з урахуванням формату папера, виділення в малюнку головного та ін. А також необхідність емоційного відношення до зображення, передачі образної характеристики об'єкта» (П.Мандзій, 2001).

Об'єкти навколишньої дійсності вимірюються завдяки висоті, ширині та глибині, а зображуються на площині аркуша паперу, який може передати тільки висоту та ширину. Тому в образотворчому мистецтві були запропоновані та використовуються різні способи передавання простору та об'єму предметів на площині.

На уроках образотворчого мистецтва основою при передаванні простору визначається перспектива. Перспективою визначаються основні особливості передавання зображень на площині. Важливим є знання візуального сприймання глибини об'єктів. Оскільки, об'єкти, які віддаляються зменшуються, а паралельні лінії сходяться на лінії горизонту. Також, чим далі розташовується об'єкт, тим меншим він сприймається і на горизонті він перетворюється в крапку.

Перспективою визначаються особливості зменшення предметів при спогляданні та зближення ліній при видаленні їх від очей. На уроках образотворчого мистецтва у початкових класах, згідно навчальної програми, поняття перспективи учні розпочинають вивчати тільки способом її спостереження.

Для організації таких спостережень і навчання школярів передавати перспективу зображення на площині, педагог має бути обізнаним з основними поняттями перспективи. Серед головних умов перспективного зображення відзначається фіксована точка споглядання, тобто те місце, з якого здійснюється спостереження за предметом чи об'єктом.

Коли учні малюють з натури за принципами лінійної перспективи точка споглядання не змінюється, оскільки предмет з іншої точки виглядатиме по-іншому. Полею зору називається простір перед школярами, на який вони дивляться з фіксованої точки споглядання, при цьому найкраще сприймаються предмети, які розташовуються в центрі.

Малювання з натури потребує розташування натури так, щоб її можна цілісно охопити поглядом. Відповідно, недостатнім є її потрапляння в центр споглядання, доцільно дотримуватися відстані до натури, яка буде досить зручною.

Л.Масол відзначає: «якщо предмет розташований занадто далеко, його погано видно. Але якщо він розташовується надто близько, розглянути його так само складно. У перспективі площина зображення називається картинною площиною. Вона розташовується між оком і предметом, що малюється, і мислиться завжди перпендикулярної до предметної площини, тобто площини, на якій знаходиться людина, яка малює» (Л.Масол, 2006, с.226).

При малюванні з натури необхідними є визначення лінії горизонту, рівня очей молодших школярів під час створення композиції. Здійснюється це способом горизонтального розташування аркуша паперу, який підноситься до очей.

Аркуш паперу є тією лінією, яка називається лінією горизонту. Вона має можливість поділити навколишній простір на частини, серед яких верхня знаходиться вище лінії горизонту, а нижня сприймається нижче лінії горизонту, відповідно об'єкти, які розташовані на цій лінії, зображуються на горизонті.

Можемо відмітити, що лінія горизонту змінюється залежно від положення того, хто спостерігає. Об'єкти та предмети при цьому також мають різний вигляд, коли вони розташовуються нижче лінії горизонту або вище неї. Відповідно, основними поняттями перспективи виокремлюється точка, поле та кут зору, площина зображення та лінія горизонту. Учитель має бути обізнаний з сутністю кожного з цих понять та вміти пояснити їх учням.

У малюванні з натури та з пам'яті молодшими школярами переважно використовуються доперспективні прийоми зображення. Коли учні передають у малюнку простір навколишньої дійсності, вони здатні самостійно придумати прийоми, які можуть збігатися зі способами зображення простору, що розроблені в образотворчому мистецтві. При наявності певної точки

споглядання вимагається визначений рівень усвідомленого візуального сприймання.

Розташовувати об'єкти у просторі при зображенні їх на площині доцільно з перекриванням близьких об'єктів віддалених або способом загороджування. Проте, молодші школярі переважно уникають загороджування при малюванні об'єктів дійсності.

Така тенденція здійснюється тому, що загородження може порушувати цілісну форму предмета та заважає чітко його розпізнати. Відповідне ставлення до нагороджування об'єктами одне одного зустрічається у художніх творах, в яких створюється лінійна перспектива.

Під час вивчення законів зорового сприймання основною є закономірність, що під час розпізнавання зображуваних предметів на творах образотворчого мистецтва важливе значення відіграє контур. Недостатність у тренуванні зору та відповідного досвіду, будь-яка частковість у перекритті контуру буде сприйматися як візуальний шум та утруднюватиме процес розпізнавання художніх образів.

На уроках образотворчого мистецтва вимагає поступового осмислення можливості нагороджування одного об'єкта на зображенні іншим, що застосовується для передавання простору на площині аркуша.

У змісту образотворчого мистецтва прослідковується вивчення поняття лінійної перспективи, що є позитивним, оскільки молодші школярі навчаються здійснювати спостереження та усвідомлюють візуальну інформацію, тренують свій зір.

У початкових класах в образотворчій діяльності готові композиції при малюванні з натури доцільно створювати, враховуючи закономірності сутності перспективи. Однак, при створенні творчих малюнків з уяви, в ілюстраціях до літературних творів, можливим є використання різних прийомів передавання зображення простору на площині, зокрема, під час підсилення більшої виразності практичної композиції.

Проблема перспективи є складною та вимагає спеціального її вивчення. Сьогодні поняття перспективи складається в певну систему, до якої широко використовуються прийоми передавання простору в дійсності, уї прийоми мають найвищу виразність і художню цінність (І.Вікторенко, 2002, с.62).

Відповідно, перспектива в історичних аспектах обмежувалася способами передачі інформації з простору на площині, є спробою усвідомлення візуальних вражень. При опрацюванні сутності перспективи, педагог має допомогти учням усвідомити те, що вони бачать, вміти чітко його зобразити на площині, оскільки перспектива є тими знаннями, які розвиваються.

Таким чином, на уроках образотворчого мистецтва необхідним у формуванні практичних умінь, задоволенні потреб і творчих здібностей є використання засобів виразності у створенні художніх образів в оригінальних практичних композиціях, які сприяють:

- розвитку уяви, оригінальному нестереотипному асоціативному мисленню, художньо-образним якостям візуального сприймання, чітким спостереженням, зоровій пам'яті;
- формуванню художнього та естетичне відношення до навколишньої дійсності як основи у пізнанні довкілля та здійснення оцінки його образів;
- оволодінню знаннями про історичні аспекти становлення образотворчого мистецтва, його вагому роль у житті суспільства;
- проявлянню вмінь культури почуттів та навичок у розумінні сутності та змісту різних видів образотворчого мистецтва;
- орієнтуванню на конструктивний підхід при вирішенні навчальних завдань образотворчого змісту;
- усвідомленню значення прекрасного у образотворчому мистецтві, розвитку особистісного сприймання, естетичних оцінок та прояву емоцій.

Висновки до розділу 1

Під час навчальної діяльності вчителю доцільно звертати увагу на відтворення та виконання школярами чітких алгоритмів дій, їхнє застосування у нових, непередбачуваних ситуаціях. Оскільки, саме ці умови будуть сприяти у формуванні вмінь використовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях. Серед умінь виділяються такі, що можуть зорієнтувати тільки на відтворення певних способів діяльності, виконуваних дій та їхніх визначених алгоритмів. Тільки при їх володінні розвиваються різні способи дій, діяльність школярів переходить на якісний рівень.

Під час формування практичних умінь, отримання нових знань і їхнє використання, учні залучаються до діяльності, яка засновується на створенні, аналізі, розпізнаванні, обстеженні, порівнянні, виявленні спільного та відмінного, класифікації, синтезі, узагальненні, перетворенні, абстрагуванні, протиставленні, проектуванні, об'єднанні, запам'ятовуванні, перенесенні, орієнтуванні, відтворенні, прикладанні, відновленні та ін.

Переважну роль у молодшому шкільному віці відіграє те, що діти починають опановувати новий вид діяльності, яким є навчальна діяльність. У цей час здійснюються значні зміни у психічному розвитку школярів, новим змістом наповнюється їхня життєдіяльність. Також у цей віковий період відбувається формування психічних новоутворень, за допомогою яких школярі переходять на інший рівень пізнання навколишньої дійсності та самопізнання, можуть відкривати для себе нові можливості та здібності.

Важливою складовою формування практичних умінь на уроках образотворчого мистецтва виокремлюються спостереження за реальними предметами та явищами навколишньої дійсності.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Дослідження стану сформованості практичних умінь на уроках образотворчого мистецтва

Систематичне опанування теоретичними знаннями та практичними вміннями на уроках образотворчого мистецтва є головним фактором, який сприяє формуванню особистості молодших школярів і поступовому розвитку їхніх пізнавальних процесів.

Відповідно, необхідними є практичні завдання, які пропонуються на уроках образотворчого мистецтва та можуть бути різними за складністю. Однак, їх вирішення дає можливості здобути певний досвід, розвинути творчість, знаходити нові способи при створенні зображень.

У такому випадку потрібно опиратися на особливі якості розуму, якими є спостережливість, вміння здійснювати аналіз, співставлення, знаходження взаємозв'язків і взаємозалежностей, певних закономірностей, що складає цілісний розвиток творчості. Сутність творчої діяльності є найбільш складною. Завданням вчителя є допомога учням початкових класів проявити власну творчість, її елементи в практичній діяльності на уроках образотворчого мистецтва.

У процесі дослідження стану сформованості практичних умінь в образотворчій діяльності молодших школярів є можливості для покращення освітнього процесу, коли можна отримати найкращі результати у практичній творчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва.

Формування практичних умінь учнів базується при врахуванні складності прояву якостей особистісного розвитку, наявності загальних і спеціальних здібностей, які постійно розвиваються. При дослідженні стану сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій

діяльності потрібно застосовувати комплексну діагностику різноманітних індивідуальних проявів учнів.

У здійсненні комплексної діагностики формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності передбачається виявлення важливих особистісних якостей, стимулювання процесів самопізнання, самореалізації, самовиховання, визначення індивідуальних психологічних передумов, які сприятимуть ефективному розвитку творчості.

У процесі визначення здатностей учнів початкових класів до образотворчої діяльності виокремлюються певні знання, практичні вміння та навички, які поєднуються з пізнавальними інтересами, тобто визначення особливостей сфери обізнаності, умінь, навичок, бажань і прагнень молодших школярів здійснювати практичну діяльність.

Для дослідження стану сформованості практичних умінь і навичок в образотворчій діяльності потрібно застосовувати спостереження за молодшими школярами та узагальнювати власні висновки.

Потрібно звертати увагу на виявлення ознак і властивостей молодших школярів в образотворчій діяльності:

- пізнавальна активність і допитливість;
- точність, швидкість при виконанні розумових дій, обумовлюється стійкістю уваги та пам'яттю;
- наочно-образне мислення;
- оригінальність активного словника;
- здатність творчо виконувати завдання, творча уява та мислення;
- основні компоненти навчальних умінь і навичок.

Зазначені характеристики учнів окреслюють визначення особливостей образотворчої діяльності, яка простежується у формуванні розумових і творчих сил, зважаючи на вікові особливості, відповідні умови навчання та взаємодії з учителем та однолітками.

У проведенні досліджень з формування практичних умінь в образотворчій діяльності потрібно розпочинати з визначення індивідуальних

якостей молодших школярів, вроджених задатків, темпераменту, поступово виявляючи такі особливості як риси характеру, пізнавальні інтереси, творчі здібності, які є передумовою розвитку творчості учнів.

Важливе значення відіграє метод спостереження за образотворчою діяльністю молодших школярів, який сприяє отриманню значної цінної інформації про здібності дітей. Відповідно, всебічне спостереження за учнями є досить ефективним методом.

Співпраця з батьками дітей, які можуть повідомити цінні відомості про життєдіяльність своєї дитини, сприяє ефективному процесу пошуку в дослідженні, оскільки надають змогу виявити наявні творчі здібності, пізнавальні інтереси, особливості взаємодії та спілкування з вчителем і однокласниками.

Потрібно разом із спостереженнями до опитування залучити батьків учнів, яким запропонувати теми та питання для одержання додаткової інформації, яку потім доцільно використати при здійсненні аналізу результатів практичної діяльності, певної характеристики молодших школярів.

Для дослідження стану сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності нами був проведений констатувальний експеримент на базі Чернівецького навчально-виховного комплексу «Любисток». У дослідженні взяли участь 36 учнів і 12 педагогів.

Мета констатувального експерименту ґрунтувалася на виявленні стану сформованості практичних умінь і навичок роботи з різними художніми матеріалами учнів початкових класів в образотворчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва.

Процес визначення рівня формування практичних умінь в образотворчій діяльності молодших школярів відбувається за такими етапами:

- спостереження за образотворчою діяльністю, поведінкою, змінами у розумових діях учнів;
- виявлення емоційного стану школярів та їхніх пізнавальних інтересів за допомогою оцінювання діяльності;

- визначення особливостей поєднання розумових зусиль з практичним застосуванням вмінь;
- виявлення відповідного рівня практичних умінь, в основі якого дослідження змісту образотворчої діяльності;
- виокремлення продуктів творчої практичної діяльності;
- аналіз результатів практичної образотворчої діяльності.

Метою дослідження зумовлено визначення трьох рівнів сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності: низький, середній і високий.

Низький рівень сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності на уроках відзначається тим, що учні не мають бажання проявляти власні вміння при виконанні репродуктивних або творчих вправ, демонструють байдужість у відношенні до створення практичних навчальних завдань на уроках образотворчого мистецтва, вчителями не пропонуються образотворчі навчальні завдання та вправи на уроках образотворчого мистецтва, діти є не активними, не проявляють самостійність і творчість в образотворчій діяльності, відсутні вміння пізнавальної діяльності.

Середній рівень сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва засвідчує, що молодші школярі не завжди мають здатність відрізнити характер репродуктивних і творчих завдань, вправ, які пропонує вчитель, в основному виконують репродуктивні образотворчі завдання за поданим зразком та іноді можуть додати творчі елементи в практичні роботи.

Високий рівень сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва простежується в постійному прояві прагнень і бажань учнів виконувати репродуктивні та творчі вправи образотворчого змісту, із зацікавленістю та захопленням ставитися до виконання образотворчих завдань і вправ на уроках образотворчого мистецтва, наявна активна участь в освітньому процесі,

молодшими школярами переважно обираються творчі завдання, які викликають найбільший інтерес.

Серед методів експериментального дослідження під час уроків образотворчого мистецтва відзначимо застосування: педагогічного спостереження, аналізу практичних робіт учнів з образотворчого мистецтва, бесіди, опитування, математичної обробки даних.

Для ефективного визначення рівня сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва є застосування практичних завдань з виявлення творчих здібностей дітей. У результаті можна чітко здійснити аналіз здатності учнів до вияву сформованих практичних умінь, які підсилюються такими особистісними якостями як допитливість, наполегливість, прояв пізнавальних інтересів.

Узагальнені результати дослідження стану сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності на уроках представлено на рисунку 2.1.

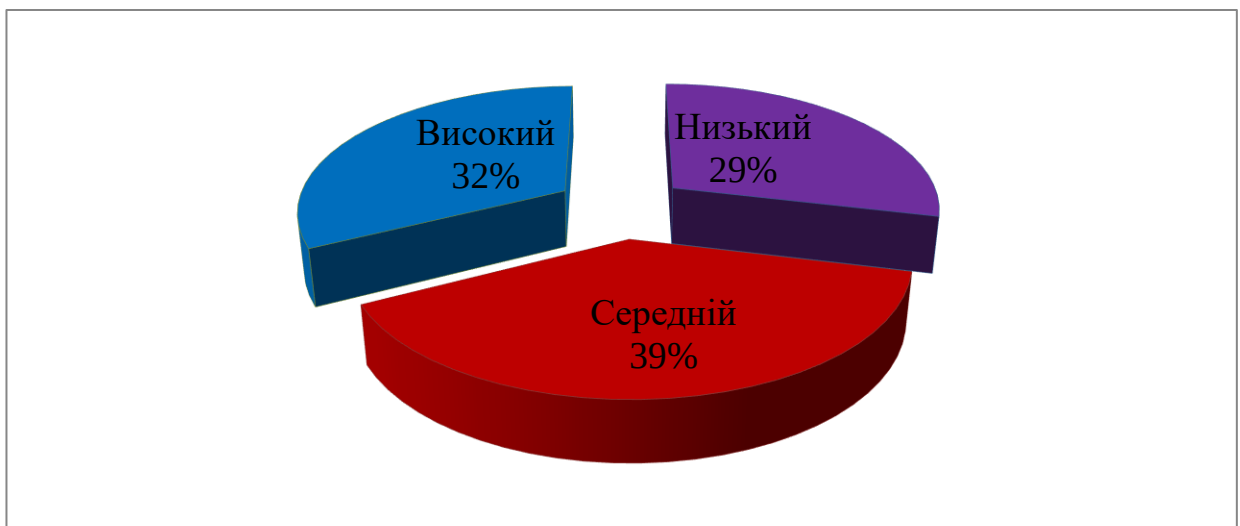

Рис. 2.1. Рівні сформованості практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності

Відзначимо, що розподіл молодших школярів за рівнями сформованості практичних умінь в образотворчій діяльності з використанням різних художніх матеріалів і технік на уроках виявився таким:

32,4% молодших школярів мають високий рівень сформованості практичних умінь в образотворчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва, що простежується в постійному прояві прагнень і бажань учнів виконувати репродуктивні та творчі вправи образотворчого змісту, із зацікавленістю та захопленням ставитися до їх виконання, дітьми переважно обираються творчі завдання, які викликають найбільший інтерес.

Більшість респондентів (38,9%) продемонстрували середній рівень сформованості практичних умінь в образотворчій діяльності на уроках, тобто учні не завжди мають здатність відрізнити характер репродуктивних і творчих завдань, вправ, які пропонує вчитель, в основному виконують репродуктивні образотворчі завдання за поданим зразком та іноді можуть додати творчі елементи в практичні роботи.

І 28,7% учнів знаходяться на низькому рівні сформованості практичних умінь в образотворчій діяльності, відповідно школярі не мають бажання проявляти власні вміння при виконанні репродуктивних або творчих вправ, демонструють байдужість у відношенні до створення практичних навчальних завдань на уроках образотворчого мистецтва.

Відповідно, вчителям потрібно пропонувати систематично практичні навчальні завдання образотворчого змісту, вміло зацікавлювати школярів у прояві активності під час виконання образотворчої діяльності на уроках образотворчого мистецтва, використовувати різноманітні художні матеріали, розвивати творчі здібності учнів.

Важливим є співпраця вчителя з батьками учнів, які також можуть висловити власне бачення та погляди на здібності та нахили своєї дитини, обговорити наявні практичні вміння в образотворчій діяльності, їх стимулювання вдома. Коли здійснюється комплексна діагностика, вчитель має можливість об'єктивно дати оцінку рівню сформованості практичних умінь школярів в образотворчій діяльності.

При опрацюванні результатів дослідження потрібно дотримуватися тактовності, коректності та об'єктивності в оцінці. Проведення бесід,

опитування учнів початкових класів має відбуватися індивідуально та сприятливих умовах. Не доцільно розголошувати результати дослідження, які можуть вплинути на погіршення психологічного стану школярів, їхнього міжособистісного спілкування в колективі.

Доцільно вчасно виявляти творчі здібності молодших школярів до образотворчої діяльності, оскільки прояви вроджених задатків дозволяють запропонувати для учнів такі види практичної діяльності, в яких розвиватимуться творчі здібності. Систематична робота сприятиме майбутньому творчому розвитку дітей.

При спостереженні за молодшими школярами в образотворчій діяльності вчителю необхідно орієнтуватися на характеристики їхнього творчого потенціалу, певних досягнень в практичній діяльності, загальну вихованість, врахування подальших можливостей освітнього процесу, прояви вроджених задатків і здібностей учнів, використовувати рекомендації щодо особистісно-орієнтованого підходу в навчанні на уроках образотворчого мистецтва.

Результати, які отримуються в ході досліджень можна застосовувати при плануванні освітнього процесу, для забезпечення формування практичних умінь учнів в образотворчій діяльності.

Таким чином, при визначенні молодшого шкільного віку як основного сприятливого періоду формування практичних умінь школярів в образотворчій діяльності, вагоме значення під час створення ефективних умов, за яких буде підвищуватися рівень практичної діяльності належить змісту освітнього процесу, оскільки навчання є провідною діяльністю в цей віковий період.

Особистість учителя є домінуючою під час організації образотворчої діяльності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, він повинен забезпечити відповідні умови для результативної діяльності. У досягненнях попередньо визначених результатів доцільно здійснювати діагностику здобутих знань і вмінь учнів з урахуванням вікових і

індивідуальних особливостей дітей, яка виявить відповідний рівень розвитку та надасть змогу передбачити способи його удосконалення.

2.2. Обґрунтування змісту образотворчої діяльності у процесі формування практичних умінь учнів початкових класів

Образотворче мистецтво здійснює безпосередній вплив на молодших школярів, залучає їх до спостережень, емоційних переживань і власних роздумів. Особливістю змісту образотворчого мистецтва є наповнення життя учнів цікавим змістом, робить його захоплюючим і прекрасним.

Образотворче мистецтво завжди звертається до почуттів учнів і має значущий вплив на них за допомогою виокремлення та виховання прекрасного, вміння бачити красу та її різноманітність у довкіллі. Завдяки гармонії природи може виховуватися гармонія духовного світу школярів, коли сприймання та усвідомлення краси створює міцну основу для образотворчої діяльності дітей (І.Андрущенко, 2005).

У змісті образотворчої діяльності з молодшими школярами виокремлюється формування та вдосконалення їх художніх і творчих здібностей, практична діяльність з різними художніми техніками та матеріалами, яка здатна стимулювати пізнавальні інтереси учнів до образотворчого мистецтва, а також є ефективною умовою при розвитку творчості дітей.

В початкових класах молодші школярі набувають самостійний досвід практичної діяльності з різними художніми живописними, графічними, пластичними матеріалами, зокрема різними фарбами, олівцями, папером, пластиліном тощо.

В образотворчій діяльності сьогодні додаються використання нетрадиційних матеріалів і інструментів, а саме: солоного тіста, вологого паперу, пластилінової мозаїки, круп, насіння рослин, макаронних виробів, пластмасових ложок, вилок, компакт-дисків та ін.

Образотворче мистецтво здійснює безпосередній вплив на формування творчої особистості молодших школярів через процеси сприймання, пізнання та формування практичних умінь створення художніх творів на уроках образотворчого мистецтва.

Завдяки образотворчому мистецтву учні можуть переживати через почуття певний досвід. Художні твори впливають на почуття та осмислення молодших школярів, допомагають піднести їх до цікавих уявлень і захоплюючих думок.

Змістом образотворчого мистецтва обумовлюється формування естетичних почуттів учнів у їхньому відношенні до навколишньої дійсності, формується естетичний смак до прекрасних образотворчих витворів. При оволодінні практичних умінь і навичок в образотворчій діяльності, які можна зробити досконалими, простежується можливість у глибшому сприйманні та усвідомленні чарівного впливу образотворчого мистецтва.

Процес образотворчої діяльності має позитивний вплив на виховання естетичних почуттів, смаків і висловлювань у молодших школярів, може викликати свідомі образотворчі прагнення та знаходити асоціації з красою в довкіллі та оточенні.

У змісті образотворчого мистецтва визначаються різні види художньої творчості, якими є зображувально-виражальний та чуттєвий, які відображають довкілля у створених художніх образах. Однак, навколишню дійсність не потрібно осмислювати як певну об'єктивну реальність. Вона є естетичною категорією, а естетичність означає красу у практичній діяльності (В.Кардашов, 2007).

Серед головних властивостей образотворчого мистецтва виокремлюється комунікативність, в сутності якої розкривається, що твори образотворчого мистецтва можуть бути створені за допомогою засобів виразності з використанням різноманітних художніх технік, прийомів, які засвоюються у практичній діяльності.

Зміст образотворчого мистецтва може втілюватися на площині та в просторі, що базується на видах і жанрах образотворчого мистецтва. Однак, образотворче мистецтво не розглядається тільки в аспекті перемальовування або візуального сприймання.

У малюнку відзначаються лінії, кольори, їх відтінки, світлотінь, крапки на площині, які виражаються в нерухомому вигляді, у скульптурних творах переважають об'ємно-просторові форми.

У сучасній початковій освіті постійно оновлюється зміст образотворчої діяльності та досліджується вплив образотворчого мистецтва на освітній процес, на молодших школярів як основних його учасників. Важливими є питання про роль мистецької освіти в навчанні, вплив видів і жанрів образотворчого мистецтва у поєднанні з іншими предметами на особистісний розвиток учнів, здатність виявляти творчі здібності в практичній діяльності (Л.Масол, 2006).

Достатньо уваги звертається на художню та естетичну сфери практичної діяльності учнів, які є одними з основних складових освітнього процесу. У теоретичних і практичних аспектах вивчення образотворчого мистецтва розглядається переважно як:

- окрема навчальна дисципліна;
- інтеграція з іншими видами мистецтв;
- використання образотворчого мистецтва в якості універсального інструменту при вивченні інших навчальних дисциплін;
- виокремлення тенденцій відповідності сучасним вимогам певних проявів освітнього процесу при вивченні образотворчого мистецтва.

Освітній процес на уроках образотворчого мистецтва здійснюється згідно затверджених навчальних програм, підручників, посібників, методичних рекомендацій.

Образотворча діяльність є однією з найдоступніших, емоційних і захоплюючих форм творчого розвитку молодших школярів. Крім того, образотворча діяльність є унікальним засобом формування та становлення

учнів у різних сферах життєдіяльності. Саме така тенденція простежується у підготовці та організації уроків образотворчого мистецтва.

Зміст уроків образотворчого мистецтва, їхні основні завдання та пропонувані види практичної діяльності для школярів визначають у навчальній програмі. Враховуючи суб'єктивність образотворчого мистецтва, його навчання є творчим процесом.

У навчальній програмі окреслені напрямки та завдання, які спрямовують учителя до вирішення проблем з образотворчого мистецтва, визначені можливі способи вирішення цих проблем. Вказані у програмі мета, художні матеріали та техніки, тематика та зміст практичної діяльності є орієнтовними.

Планування образотворчої діяльності здійснюється вчителем самостійно, з урахуванням власних інтелектуальних, художніх, творчих здатностей, матеріально-технічних можливостей, культурних особливостей, а також рекомендації у контролі та оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів з образотворчого мистецтва.

Тематичні розділи у навчальній програмі є важливими та визначають головну освітню сутність і зміст навчання з образотворчого мистецтва. При складанні календарно-тематичного плану вчитель має виокремлювати з програми необхідні теми, які об'єднані для вирішення освітніх завдань. На цьому етапі простежується власне бачення педагогом конкретних способів у реалізації навчальних завдань на уроках образотворчого мистецтва.

Тематика і зміст уроків образотворчого мистецтва мають в основі різні аспекти освітнього процесу:

- врахування емоційного та естетичного підходів;
- вивчення навчальних проблем форми, кольору, композиції, простору, об'єму;
- вивчення видів і жанрів образотворчого мистецтва;
- врахування пір року, сезонів, різноманітних свят, святкових подій;
- використання традиційних і нетрадиційних художніх технік і матеріалів тощо.

Важливим завданням вчителя є визначити освітню та виховну мету уроків образотворчого мистецтва, а також доцільність у застосуванні різних художніх технік і матеріалів в образотворчій діяльності.

У рекомендаціях до вивчення навчального предмету потрібно дотримуватися зазначених у навчальних програмах провідних навчальних завдань.

При визначенні сукупності завдань уроку образотворчого мистецтва, зокрема виховної та розвивальної мети, дидактичних цілей, вчителем має враховуватися рівень естетичного виховання та художнього розвитку молодших школярів, простежуватися прояв самостійності учнів. Також творчий підхід доцільний при виборі тем для практичних творчих завдань.

У навчальних програмах пропонується вибірково варіанти навчальних завдань, які є орієнтовними. Учні можуть пропонуватися інша тематика завдань, яка краще зможе розкрити та забезпечити реалізацію основного задуму уроку образотворчого мистецтва.

Будь-яке практичне завдання при створенні малюнків, аплікацій, ліпленні взаємопов'язується з провідною навчальною, а також розвивальною та виховною частинами мети уроку образотворчого мистецтва. Першочерговою є мета уроку та його завдання, потім визначається тема практичного творчого завдання, вправи, їхній зміст і художні матеріали, які найбільше підійдуть для реалізації ідей і задумів.

Навчальними завданнями уроків образотворчого мистецтва як предмету художньо-естетичного циклу є переважно художня, розвивальна та виховна їхня спрямованість, якій підпорядковані й інші навчальні завдання дисципліни.

На уроках образотворчого мистецтва доцільними є бесіди, які передбачають сам зміст бесіди та пов'язану з нею обов'язкову практичну образотворчу діяльність у виконанні практичних вправ, творчих та ігрових завдань, замальовок, доборі наочного матеріалу, ілюстрацій. Співвідноситися ці структурні елементи уроку можуть по-різному (С.Коновець, 2000).

Зміст образотворчої діяльності буде ефективним від вміння вчителя створити на уроках образотворчого мистецтва піднесений емоційний настрій, атмосферу захоплення, стимулювання творчої уяви учнів.

Зміст образотворчої діяльності у процесі формування практичних умінь молодших школярів базується на виокремленні:

- спрямованості учнів, в усвідомленому ставленні та значенні мотивів, потреб і цілей як провідних елементів в особистісному розвитку та практичній діяльності;
- здібностей, творчих рис, особливостей характеру таких як цілеспрямованість, оригінальність, вимогливість, ініціативність, відповідальність, допитливість, самостійність, винахідливість тощо;
- самосвідомості, що має прояви в самопізнанні та самооцінці, здійсненні самореалізації та під час самовдосконалення;
- розумових якостей для цілісного сприймання навколишньої дійсності, спостережливості, розвитку творчої уяви та фантазії;
- потенціалу практичної діяльності, що базується на бажанні до систематичного здобуття нових знань з образотворчого мистецтва, вміння їх використовувати в практичній діяльності;
- особистісних якостей, темпераменту, ознак психічних процесів;
- здатності до діалогічного спілкування та взаємин з учителем і однокласниками у процесі практичної діяльності.

Практичні роботи мають завершуватися ґрунтовним аналізом та об'єктивним оцінюванням, доцільним є частіше застосування взаємного аналізу та оцінювання робіт між учнями, під час яких є можливість у кожного розвиватися як художнику, особистості, вимагає від дітей бути критичними та незалежними у висловлюваннях.

Важливим для вчителя є стан постійного творчого пошуку, коли потрібно спромогтися завдяки власному прикладу спонукати молодших школярів до образотворчої діяльності та розвитку творчих здібностей.

Крім того, необхідно педагогу постійно працювати над підвищенням власного загального, наукового, методичного рівнів готовності у професійній діяльності, здійснювати опрацювання нової літератури, періодичних джерел, прослідкувати появу нових навчальних матеріалів, підручників, посібників, телепередач про образотворче мистецтво, нетрадиційних технік і матеріалів, відвідування виставок, музеїв, і застосування цікавого матеріалу у змісті уроків образотворчого мистецтва.

Особистість учителя на уроках образотворчого мистецтва є не просто як джерело цікавої навчальної інформації для молодших школярів, а підготовлений фахівець та організатор активної образотворчої діяльності дітей у їхньому самовихованні, самонавчанні та саморозвитку.

Формування практичних умінь в образотворчій діяльності базується на взаємопов'язаних складових елементах, єдність яких дає успішний результат. Звичайно, це двосторонній процес, в основі якого знаходиться співтворчість учителя та молодших школярів. Відповідно, педагог має зацікавлювати учнів початкових класів, а навчання на уроках образотворчого мистецтва стане захоплюючим.

Таким чином, зміст образотворчого мистецтва ґрунтується на реалізації принципу зв'язку з життєдіяльністю та здійснюється протягом освітнього процесу. Також, характер образотворчої діяльності молодших школярів включає надзвичайну емоційність, захоплення, розвиток світогляду, використання різноманітних видів і засобів практичної та творчої діяльності учнів.

2.3. Використання традиційних і нетрадиційних методів та засобів формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності

На уроках образотворчого мистецтва відбувається виокремлення їхнього освітнього значення, а їх зміст сприяє зняттю емоційної напруги,

створенню ефективних умов для відновлення рівноваги, внутрішнього стану спокою та комфорту молодших школярів.

Крім того, уроки допомагають визначити особливості прояву творчих здібностей дітей. Звичайно, у розвитку умінь і здібностей учнів значну роль відіграє саме вчитель, тому що він має забезпечити загальну сприятливу атмосферу на уроках, а також задоволеність та захоплення образотворчою діяльністю.

О. Красовська виокремлює особливості проблеми формування практичних умінь в образотворчій діяльності з позиції методики. Зокрема, визначає поняття методів формування образотворчих знань, умінь і навичок учнів початкових класів як способів упорядкованої спільної діяльності між вчителем і учнями, яка спрямовується на подолання поставлених навчальних, розвивальних і виховних завдань уроків образотворчого мистецтва.

Саме методи навчання знаходяться в основі системи способів практичної діяльності учасників освітнього процесу, складають сукупність прийомів, які спрямовані на досягнення визначеної мети, вивченні теоретичного матеріалу з образотворчого мистецтва та створенні певних шляхів здійснення практичної художньої та творчої діяльності.

Методи навчання в образотворчій діяльності класифікують за ознаками, в яких домінують:

- характер управління розумовою діяльністю школярів з виокремленням пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного, частково-пошукового, дослідницького методів;
- напрям діяльності з відзначенням практичних, практично-теоретичних, теоретичних методів;
- функції за класифікацією мотиваційних, навчальних, розвивальних, виховних та організаційних методів;
- джерела передачі та характер сприймання навчальної інформації складаються зі словесних, наочних і практичних методів (О.Красовська, 2013, с. 53).

Під час формування практичних умінь в образотворчій діяльності значне місце займають саме практичні методи. Метою використання цих методів є формування вмінь в учнів застосовувати здобуті теоретичні знання з образотворчої грамоти за групами провідних навчальних завдань, зокрема: форми, кольору, композиції та композиційної діяльності, простору, об'єму, а також удосконалення образотворчих умінь і навичок при створенні творчих навчальних завдань.

Відповідно, це такі практичні методи як використання навчального і педагогічного рисунку, підготовчих та ігрових вправ, створення ескізів декоративного, сюжетного, орнаментального змісту композицій, створення начерків рослин, тварин і птахів, демонстрація прийомів виконання практичних робіт у різних художніх техніках і матеріалах.

У розкритті змісту зазначених методів О. Красовською відмічається, що підготовчими вправами в образотворчій діяльності визначається їх важливість як невід'ємних елементів структури уроку образотворчого мистецтва.

Вони поділяються за певними ознаками опанування школярами практичних умінь і навичок, прояву особистісних якостей на вправи: з розвитку спостережливості, гостроти зору, візуальної пам'яті, сприйняття та відтворення кольорів та їх відтінків, розвитку активності та гнучкості рухів рук, тактильних відчуттів, специфіки координації зору та руху (О.Красовська, 2013, с. 55).

Вказані види практичних вправ в образотворчій діяльності є досить специфічними та застосовуються на уроках при малюванні з натури, малювання на теми з навколишньої дійсності, ліплення, аплікації, у декоративно-прикладній діяльності, під час сприймання творів образотворчого мистецтва.

Створення етюдів є фрагментарним виконанням художнього твору в мистецтві з конкретною метою опрацювання деталей картини. У процесі виконання ескізів на уроках образотворчого мистецтва передбачається попереднє створення начерків цілісного художнього твору чи певного

фрагменту твору, ставлячи за мету детальне відстеження технічних елементів зображення без завершення роботи (О.Красовська, 2013, с.55).

Доцільними в образотворчій діяльності є застосування творчих навчальних завдань, які сприятимуть розвитку в учнів творчого самовираження, креативного мислення, пошуку нестандартних способів вирішення завдань.

У процесі уроку при проведенні спостережень та розвитку уяви у школярів створюється піднесений настрій, який може бути підсилений бесідами, віршами, загадками, ребусами, кросвордами, зашифрованими словами тощо. Також під час уроків образотворчого мистецтва учням потрібно навчитися цілеспрямованому замисленню та сприйманню художніх картин або інших творів мистецтва, здійснювати їх аналіз з метою моделювання, імпровізації та втілення власних задумів та ідей в практичній і творчій діяльності (див. Додаток А).

Під час розвитку творчої особистості молодших школярів у практичній діяльності значну роль відіграють нетрадиційні методи та засоби. Для досягнення досить високого рівня теоретичних знань і практичних умінь дітей, потрібно застосовувати активні методи в навчанні, зокрема пошукову діяльність, обговорення в парах і групах, консультації.

У структурі уроків образотворчого мистецтва можна використовувати такі нетрадиційні методи як «мозкову атаку», «мозаїку», «коло ідей», роботу в парах і групах тощо.

Під час проведення етапу актуалізації опорних знань школярів доцільними є застосування методу «ланцюжок», побудови асоціативного куща, роботи з картками, а на етапі підсумку уроку можна використати методи «мікрофону», «вишиванки» та ін. Серед нетрадиційних форм і методів роботи з молодшими школярами в образотворчій діяльності виокремлюються «неправильний малюнок», «кошик знань», «незакінчене речення» та ін.

Крім того, вчителю потрібно створювати комфортну атмосферу, яка сприятиме доброзичливому ставленню та приємним взаєминам з учнями.

Оскільки, позитивний емоційний настрій школярів на уроках є обов'язковою умовою для їхнього творчого розвитку. У результаті діти відчують свободу для творчості, можуть сміливо уявляти та фантазувати.

Звичайно, така атмосфера забезпечить допомогу вчителю у використанні власного досвіду, в експериментуванні, знаходженні нового змісту в темах, власних ідеях і задумах, способах їх втілення.

Тому захоплення школярів надзвичайно підтримується в дидактичних іграх образотворчого змісту, а саме «Веселка», «Склади пейзаж», «Знайди потрібний колір», «Ярмарок мистецтва», «Склади натюрморт», «Придумай улюблений портрет» тощо.

Важливо приділяти увагу елементам диференційованого навчання та індивідуальній роботі, здійснювати пошуково-дослідницьку роботу у дослідженні певних прийомів створення зображень. Сприяти школярам у практичній діяльності, щоб вони були не пасивними спостерігачами готової навчальної інформації, а відчували себе дослідниками, які безпосередньо є співавторами на уроках.

Відзначимо, що образотворча діяльність є одним зі значних потужних засобів формування творчих здібностей і потенціалу учнів початкових класів. Тому що, такі види діяльності як малювання, ліплення, аплікація належать до найулюбленіших видів образотворчої діяльності дітей. З молодшими школярами досить цікаво та швидко малювати конкретні предмети або явища дійсності, вони завжди згодні брати участь у конкретних подіях.

Проте, ще більш захоплюючими для учнів є практичні вправи, в яких діти малюють нетрадиційними та незвичними художніми матеріалами та техніками, при цьому використовують пальчики, долоні, штампи, зубні щітки, нитки та ін. Відповідно, під час проведення уроків образотворчого мистецтва не може бути одноманітність і шаблонність у навчальному матеріалі.

Застосування вчителем нетрадиційних підходів у поданні образотворчого матеріалу впливатиме на особистісний розвиток кожного учня. Використання нетрадиційних художніх матеріалів і технік в

образотворчій діяльності на уроках допоможе розширити можливості для школярів у демонструванні власних почуттів, відповідного відношення, не враховуючи ніяких обмежень і заборон.

Можливості, якими володіють учні в початкових класах простежуються у здатності демонструвати власне ставлення до оточення через використання як традиційних матеріалів, інструментів, так і експериментувати з кольорами та відтінками, замінювати традиційні фарби, пензлі, кольорові олівці на інше незвичайне приладдя та навіть створювати зображення за допомогою своїх пальців і рук, замість пензликів і олівців (Є.Антонович, 2001).

Серед визначень поняття «нетрадиційний» відзначається характеристика різних художніх матеріалів та інструментів, способів і засобів малювати, ліпити, створювати аплікації, що сприймаються як невідомі та незвичні у користуванні.

Ознаками художньої техніки нетрадиційного створення композицій і виробів відзначається їхня незвичність і гостре бажання досягнути очікуваного результату.

Опираючись на практичний досвід створення власних ідей і задумів у зображеннях з використанням нетрадиційних матеріалів і технік, молодші школярі можуть:

- виражати ставлення, передавати незабутні емоції та почуття позитивного настрою;
- працювати в творчому процесі;
- висловлювати свої думки, урізноманітнювати ідеї та втілювати задуми;
- самовдосконалювати власну діяльність;
- формувати художній і творчий потенціал, розвивати творчі здібності;
- долучитися до розвитку уявлень;
- опанувати вміння та навички з розвитку рухової активності;
- створювати оригінальні та неповторні художні твори;

- уникати психологічних обмежень, заборон, побоювань.

Учитель повинен сприяти вдосконаленню практичних робіт учнів, їхніх виробів такими способами як самостійний вибір, пошук, експериментальні дії, застосування у процесі практичної діяльності різноманітних художніх технік, матеріалів та інструментів. Враховуючи, що ця діяльність вимагає поступової наполегливої праці, яка має виконуватися довготривало та сумлінно, тільки тоді школярі зможуть відчувати задоволення, оскільки в цьому сутність творчого процесу.

Прояв індивідуальності та оригінальності молодших школярів є вираженням ставлення до особливого в оточенні, відповідно, може допомогти відтворити обдарованість і творчі здібності.

Така діяльність може спрямовуватися на творчий розвиток учнів, у результаті якої створюються нові, нестандартні вироби, проявляється творча уява та фантазія, відбувається реалізація своїх ідей і задумів, виявляється самостійність у знаходженні певних засобів створення зображення.

Серед головних ознак образотворчої діяльності як важливого виду художнього освітнього процесу є створення самостійних художніх образів, а також переважаюче значення творчої сфери діяльності над відтворювальним або репродуктивним середовищем.

На уроках образотворчого мистецтва ефективність образотворчої діяльності буде здійснюватися при використанні таких нетрадиційних художніх технік як малювання (див. Додаток Б):

- долоньками та пальчиками;
- на зволоженому папері або монотипія;
- свічкою;
- штампами з фруктів і овочів;
- зубною щіткою, мотузкою, поролоною губкою;
- зім'ятим папером;
- техніки плямографія, роздмухування, штампування, набризку, ниткографія;

- ліплення з солоного тіста та паперової маси.

У відповідності до вказаних технік доцільними є нетрадиційні матеріали та виразні засоби при створенні зображень, які сприяють зацікавленню учнів, налаштуванню на процес творчості та захоплюють як невідомі ігри для дітей.

Серед них виокремлюються:

- листочки дерев і кущів, квіти;
- штампи з овочів і фруктів, соломка;
- зубні щітки;
- пробки від зубної пасти, пластикових пляшок;
- нитки, целофан;
- пористі губки та ін.

Як інструменти можна використовувати також інші предмети, які є нестандартними. Також, в цьому аспекті у пропонуванні дітям нетрадиційної художньої техніки можна продемонструвати у якості головного інструменту використання долоньки та пальчиків у малюванні. Відповідно, незвичайна чутливість та задоволення відбувається при малюванні молодшими школярами долонями та пальчиками рук, коли здійснюється тактильний контакт з різними фарбами, водою і аркушем паперу.

Сьогодні виокремлюється досить різноманітна кількість нетрадиційних художніх технік і матеріалів. Класифікують їх за різними ознаками. Серед головних характеристик відзначається класифікація за способом отримання художнього образу у зображенні.

Досить цікавими є у розподілі такі групи нетрадиційних художніх технік в матеріалів як плямографія, відбивання фарбою, гратографія, тонування паперу. У кожній з цих технік є додаткові види.

Дуже цікавими та несподіваними художніми техніками та матеріалами відзначимо такі.

Плямографія є однією з поширених нетрадиційних технік, сутність якої проявляється під час перетворення плям на реальні силуети. Створення зображень відбувається фарбами, тушшю або чорнилами.

Методика організації та проведення уроку образотворчого мистецтва із застосуванням техніки плямографії відіграє значну роль у формуванні творчої уяви учнів. По завершенню створення плям-зображень, завданнями молодших школярів є знаходження та характеристика художніх образів, які можна побачити на папері.

З використанням одержаних плям у зображеннях доцільно здійснювати розвиток асоціативного образного мислення. Ця техніка сприяє фантазуванню, може зламати певні стереотипи та шаблони у художніх образах, пошук нестандартних рішень та інноваційних підходів.

Під час роботи в плямографії в учнів може розвиватися дрібна моторика рук, а також естетичне сприйняття навколишньої дійсності.

Цікавість та неординарність техніки плямографії проявляється на уроках образотворчого мистецтва, коли її застосування перетворює уроки на казкову подорож із самостійним придумуванням школярами різноманітних сюжетів.

Зазвичай школярів можуть сприймати плями як необачність, коли проливається фарба. Проте, завданням педагога є повідомлення дітям що, при певних зусиллях і вмиканні власної уяви, будуть створені казкові художні образи.

Головне у цій техніці є опанування сутності поняття силуету. На початку школярі працюють в одному кольорі, а потім роблять спроби з декількома одночасно. Проте, треба пам'ятати про недоречність у змішуванні багатьох відтінків, тому що малюнок буде неохайним.

Також захоплює молодших школярів техніка «гратографія». З назви цієї нетрадиційної техніки простежується принцип її створення. Тому що, в перекладі з грецької мови слово означає «продряпувати, видряпаний малюнок». Ця техніка дозволяє одержати малюнок дуже чітким, точним і виразним.

Гратографію тлумачать як гравюру, яка створюється на аркушах паперу спеціально оброблених з використанням парафіну. Потрібно кінчиками парафінової свічки натерти цупкий папір або картон для одержання

парафінової поверхні. У процесі натирання учням треба бути обережними, бо парафіновий шар має вийти тонким.

Далі потрібно нанести шар мила, яке може бути будь-яким, без особливостей. Потім пензликом на папір наноситься гуаш або туш. І необхідно зачекати, щоб поверхня підсохла.

Подальші дії потребують використання гострих предметів, таких як голки, канцелярського ножика, палички. Із застосуванням цих інструментів вчитель наголошує на особливостях роботи цим приладдям та звертає увагу школярів на правила техніки безпеки.

Після вибору гострого інструменту починається продряпування малюнку, в процесі якого буде зніматися шар фарби та парафінової свічки. Для отримання охайної роботи потрібно під руку, якої продряпується малюнок покласти ще один аркуш.

Коли здійснюється створення малюнку простежується білий папір. І має вийти світлий малюнок на основному темному фоні. Лінії потрібно продряпувати різні за товщиною для чіткішої передачі творчих задумів та ідей школярів.

Досить характерним є поєднання білого паперу та чорної фарби. Проте, папір може бути різнокольоровим за бажанням учнів. Відповідно, завданням педагога є наголошення дітям на прояві їхньої творчості, спроб знайти нестандартні та цікаві зображення у поєднанні кольорів і відтінків.

Методика організації та проведення образотворчої діяльності з цією технікою відбувається при виготовленні композицій «Чарівний ліс вночі», «Зимовий ліс» тощо.

Відзначимо, серед нетрадиційних художніх технік, яка широко застосовується в образотворчій діяльності відзначається ниткографія. Відомою ця техніка стала відносно недавно. Практичні роботи в техніці ниткографії завжди відрізняються яскравістю та кольоровістю. Перевага малюнків у тому, що створене зображення має додатковий об'єм і форму завдяки ниткам.

Для виконання практичної роботи потрібні такі матеріали та інструменти. Найпершою є підбір основи для готового малюнку, яким може бути картон або цупкий аркуш паперу. Можливим є підготовка додаткового аркуша, а найважливішим матеріалом є нитки.

Для учнів необхідними будуть гладкі нитки, різних видів, а також фарба. Переважно обирають акварельні фарби, готують на робочому столі пензлі, ємність з водою, серветки. Оскільки після виконання роботи ниткою можна вдосконалити малюнок пензликом.

Методика створення композиції в техніці ниткографії наступна:

- підготуйте аркуш паперу, який згинається по довжині та одразу розгортається;
- візьміть нитку та вмочіть її в потрібну фарбу, при цьому слідкувати за набиранням учнями фарби, якої не має бути багато, що може зіпсувати малюнок утвореними плямами. Зайву фарбу краще забрати вказівним і великим пальцями, після чого добре вимити та протерти руки;
- над папером підняти нитку з фарбою та легко опустити її, щоб кінець нитки, який учні тримають у руці, вільно міг звисати з паперу;
- далі згинаємо аркуш паперу знову та накриваємо його картоном;
- потім витягуємо нитку, однією рукою притримуючи картон, а іншою чіткими рухами тягнемо нитку, такі рухи повторюємо;
- уважно дивимося на результат та з використанням пензлика домальовуємо потрібні деталі.

На підсумковому етапі увага спрямовується на розвиток уявлень і фантазії, образного нестандартного мислення. Відповідно, завданням педагога є виокремлення цього аспекту, а також формування почуття естетичного смаку. Оскільки наявними є спроби у поєднанні кольорів, спостереженні за ними та розумінні того, що підійде певному елементу зображення.

Дуже зацікавлюються молодші школярі художньою технікою «монотипією», яка виокремлюється у групі відбивання фарбою або друкування фарбою. Відрізняється техніка своєю незвичайністю та простотою

у виконанні. Монотипія є доступною у дошкільному віці, проте, не використовується досить часто.

Під час визначення потрібних інструментів і матеріалів для роботи в техніці монотипії головною є основа, якою може бути аркуш паперу, целофан або пластик. Серед інструментів у малюванні підбираються пензлики або ватні палички, чи навіть пальчики учнів.

Методика в монотипії така, яка включає нанесення на підготовлену поверхню площини малюнка кульковою ручкою. Потім малюнок розфарбовується гуашевою фарбою, яка розведена рідким милом. Тут важливими є швидкі рухи, бо фарба може підсохнути.

Далі потрібно перевернути обкладинку з фарбою донизу і віддрукувати малюнок на аркуш паперу. Далі треба обережно зняти обкладинку з фарбою та при потребі виправити перебитий малюнок пензликом.

Цікавішим різновидом для учнів є створення зображення на скляній поверхні, що має декілька варіантів малювання.

Зокрема, нанесення на всю площину аркуша паперу фарби одного кольору та деталізувати задум завдяки використанню пензлика чи ватної палички. Слідкувати при цьому за рівномірністю нанесення фарби.

Ще один варіант являє спосіб нанесення на площину кольорових плям у порядку за бажанням, а потім з цих плям створювати елементи зображення, які були задумані.

У підсумку школярі мають тільки зробити відбиток створеного малюнку на папері, попередньо зробивши збризування водою. Обираючи папір, потрібно звертати увагу його властивості, щоб він не зміг промокнути. Далі надати час підсохнути зображенню на малюнку.

Серед порад для ефективного створення композицій у техніці монотипії відзначимо:

- при нанесенні плям на скло потрібна певна відстань, щоб не було утворено однієї загальної плями;

- доцільно застосовувати різні види паперу, що дозволить змінити поверхню малюнка;
- можна використовувати різні способи прибирання паперу: швидким рухом, повільним стягуванням, підніманням для початку протилежного боку та ін.;
- коли зроблено відбиток потрібно розглянути результат з різних боків та домалювати необхідні елементи пензлем.

Відзначається монотипія своєю непередбачуваністю, тому що в ній ніколи не створяться два однакових малюнка. Найкраще техніка підходить для створення абстрактних пейзажів та інших композицій, використання для тонування аркуша паперу.

У класифікації нетрадиційних художніх технік важливе місце займає тонування паперу. І досить поширеним його видом є малювання «по-мокрому» або «англійська акварель».

Сутність цієї техніки в тому, що перед роботою водою змочують аркуш паперу, кількість води, якою заливають папір залежить від задуму учнів. Проте, зазвичай робота розпочинається, коли на папері не видно блиску води при піднесенні до світла.

У техніці «по-мокрому» дозволяється робити досить м'які та легкі кольорові відтінки, які мають переходи, однак спостерігаються й недоліки.

Серед недоліків техніки є розтікання фарби не так як потрібно учням, і елементи в роботі можуть бути непередбачуваними та незапланованими. Крім того, досить складно виправляти певні фрагменти композиції, при цьому не зачіпаючи інші складові.

Результатом цього недоліку є неохайність і неакуратний вигляд готової роботи. Також застосування техніки «по-мокрому» потребує уважності учнів, тому що композиція створюється швидко.

Техніку «по-мокрому» доцільно використати при створення композиції «Кружляє листопад». Сутність методики роботи над композицією в тому, що

початок роботи відбувається з необхідного аналізу натури. Для цього учні приносять різні листочки з дерев та розкладають перед собою для вивчення.

Важливо для початку уважно розглянути листочки. Вчитель одним із завдань пояснює, що у процесі малювання кожен листок умовно розподіляється на окремі частини. Необхідність цього поділу для того, щоб чітко розмежувати нанесення світлих і темних кольорів.

Виконання практичної роботи розпочинається з використання самих яскравих кольорів до більш темних, а результатом буде створення малюнку у вигляді мозаїки.

В образотворчій діяльності на уроках образотворчого мистецтва звичайно важливим є прояв емоцій, інтересів і бажань школярів. Тому потрібно стимулювати учнів до обирання різних художніх матеріалів і інструментів за власним бажанням, втілювати задуми, не боятися труднощів, сміливо їх долати. Одним із завдань вчителя є демонстрація художньої діяльності з можливостями її втілення без дотримання чітких правил.

Відзначимо, що нетрадиційні художні техніки є стимулом у розвитку творчої уяви, оригінального нестандартного мислення, активності, самостійності та творчих проявів молодших школярів. Тому, педагог має націлювати учнів до нестандартних вирішень навчальних завдань образотворчого змісту.

Із застосуванням в образотворчій діяльності нетрадиційних матеріалів і технік здійснюється:

- переживання нових відчуттів, позитивних емоцій;
- розвиток нестандартного образного мислення;
- сприяння в розвитку рухової активності та моторики рук;
- прояву індивідуальності та неповторності;
- зникнення страху перед невдачами;
- самостійне проектування власних задумів і способів їх реалізації;
- розвиток творчого потенціалу та здібностей.

З використанням нетрадиційних художніх матеріалів і технік у зображеннях можуть переважати прості художні образи, але різними способами їх створення, з використанням при цьому цікавих і незвичних для учнів художніх матеріалів. В таких випадках школярі стають художниками, скульпторами, майстрами декоративно-прикладного мистецтва та можуть реалізувати власні творчі ідеї та задуми, поєднувати між собою різні види образотворчого мистецтва та практичної діяльності (С.Коновець, 2000).

Вчителю потрібно сміливо застосовувати та пропонувати учням невідомі художні техніки, оскільки в цьому є доцільність при зміні одноманітних підходів, в яких образотворче мистецтво стає головною складовою цього напрямку провадження.

Таким чином, формування практичних умінь в образотворчій діяльності відбувається при створенні практичних робіт молодшими школярами є однією з важливих форм міжособистісної взаємодії з однокласниками, вчителем, їх самоутвердження та самовдосконалення, а також сприяють відображенню навколишньої дійсності.

Висновки до розділу 2

Формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності відбувається переважно з використанням традиційних і нетрадиційних методів, прийомів і засобів навчання. Крім того, необхідно з правильного методичного боку відноситися до організації та проведення уроків образотворчого мистецтва з метою різнобічного та гармонійного розвитку.

У процесі створення практичних робіт молодшими школярами в образотворчій діяльності може здійснюватися тренування рухової активності. Особливу роль під час образотворчої діяльності відіграє формування відчуттів сприймання кольорів, кольорових відтінків, бо кольори займають важливе місце серед основних засобів виразності в образотворчому мистецтві та

опановуються учнями одними з найперших понять. Оволодіння кольорами як засобами виразності має специфічні особливості від однокольоровості через багатокольоровість до визначення чіткого співвідношення між кольорами та до опанування понять колориту, певних законів у поєднанні різних кольорів.

Під час формування уявлень, розвитку фантазії, творчості учнів початкових класів, оволодіння ними знаннями та вміннями з образотворчого мистецтва, можливостями чітко та образно мислити, проявляти фантазування, потрібно застосовувати нетрадиційні художні матеріали та техніки, які демонструватимуть незвичність і оригінальність у поєднанні матеріалів, інструментів в образотворчій діяльності.

Серед основних завдань освітнього процесу в образотворчій діяльності є отримання молодшими школярами теоретичних знань і практичних умінь у передаванні відношення до об'єктів, предметів чи явищ навколишньої дійсності з використанням засобів виразності при створенні художніх образів.

При залученні учнів до образотворчої діяльності, вчителем повинна здійснюватися виховання естетичного ставлення до образотворчого мистецтва, довілля, сприяння у накопичуванні естетичних вражень, формування індивідуальних естетичних здібностей, інтересів і потреб.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження проблеми формування практичних умінь молодших школярів в образотворчій діяльності, узагальнимо такі висновки:

1. Проаналізовано, що проблема формування практичних умінь під час вивчення навчальних дисциплін у сучасній педагогічній науці визначається як необхідна умова особистісного розвитку молодших школярів. Практичні вміння є результатом здобутих учнями знань, уміння є способами, за допомогою яких виконуються дії, які опановуються школярами, формування вмінь відбувається з урахуванням сукупності здобутих знань і певних навичок.

За визначеним змістом уміння виокремлюються як заснована на знаннях готовність дитини здійснювати певний вид практичної діяльності. Серед основних шляхів формування вмінь є практичні вправи, які включають передбачення можливостей виконання дій у звичайних умовах, а також при їх змінах.

Сутність практичних умінь у спроможності використовувати здобуті теоретичні знання в практичній діяльності та їхня реалізація. Тільки вміння можуть забезпечити перехід від репродуктивного рівня виконання дій до творчого рівня їхнього застосування.

Поняття вмінь взаємопов'язано з поняттям навичок, які відзначаються як необхідні елементи певних умінь. Під час вироблення навичок у діяльності, вона здійснюється швидше і більш продуктивно. Уміння є своєрідною підготовкою школярів до виконання усвідомлених і точних дій, тоді як навички виступають невід'ємними автоматизованими діями практичної діяльності.

2. Визначено вікові особливості молодших школярів, які відзначаються досить широким діапазоном змін, які впливають на учнів та розвитку відповідної психологічної сфери. Цей віковий період є сприятливим у процесі формування практичних умінь в образотворчій діяльності, оскільки

малювання виокремлюється як один із захоплюючих видів образотворчої діяльності.

Процес оволодіння практичними вміннями молодшими школярами надзвичайно сприятливий для більш точного особистісного вираження під час образотворчої діяльності, відображення власного емоційного відношення до навколишньої дійсності та образотворчого мистецтва, що знаходиться в основі подальшого розвитку творчості учнів.

3. Виокремлено особливості образотворчої діяльності, в якій відбувається взаємодія різних видів практичної діяльності та створенню сприятливих умов, що надає молодшим школярам можливості для самовираження та прояву творчих здібностей.

Значна роль у формуванні образотворчої діяльності належить розвитку художнього сприймання у процесі ознайомлення з живописними та графічними творами, скульптурними виробами, творами декоративно-прикладного мистецтва. При цьому доцільно звернути увагу учнів на емоційний зміст художніх творів, засоби виразності, завдяки яким автор намагається передати сутність зображуваного.

В особистісному розвитку дітей в образотворчій діяльності особливе значення надається у виборі художніх матеріалів, здатності виявити творчі здібності. Важливим є вплив творів образотворчого мистецтва під час формування відчуттів художньої виразності форми предметів, розвитку образного мислення. Простежується зв'язок із зоровим сприйняттям, умінням здійснювати спостереження з метою проведення уроків милування довкіллям, художніми творами, виконанню практичних образотворчих завдань.

4. Розкрито зміст формування практичних умінь в образотворчій діяльності в початкових класах, що відбувається під час вивчення конкретних навчальних проблем, зокрема вивчення кольору, композиції, форми, об'єму та простору. Одним з головних положень у навчанні образотворчого мистецтва виокремлюється поняття кольору та пов'язані з ним формування практичних умінь.

Основними методами роботи під час формування умінь практичної діяльності з кольорами є дидактичні ігри, бесіди, практичні вправи. Разом з оволодінням практичною діяльністю з кольорами передбачається також ознайомлення учнів початкових класів з різними традиційними та нетрадиційними художніми матеріалами та техніками.

В образотворчій діяльності формуються практичні композиційні вміння у процесі тематичного малювання, коли простежуються вміння виокремлювати особливості предметів, об'єктів і явищ дійсності, розташовувати їх на малюнку згідно задуму, з використанням композиційних правил, ігрових методів, практичних вправ образотворчого змісту.

Доцільною є застосування на уроках образотворчого мистецтва наочності, проведення уроків-екскурсій, коли учні мають змогу спостерігати за довкіллям, накопичувати свої враження, обирати тематику для практичних робіт.

У процесі тематичного малювання молодші школярі повинні володіти вміннями правильно відтворювати власні враження у готових композиціях, які можуть виникнути в них під час спостережень, прослуховування музичних і літературних творів.

Важливе завдання вчителя на уроках образотворчого мистецтва в заохоченні молодших школярів до творчості, розвитку уяви та фантазії, сприяння їхньої мотивації, відзначення активних і старанних дітей, обов'язкове звертання уваги на успішність учнів та їхні досягнення, спрямовування на правильність створення художніх зображень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверянова, Н. (2001). Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. *Рідна школа*, № 1, 53–55.
2. Андрущенко, І. (2005). Творча діяльність як основа формування естетичної культури особистості. *Рідна школа*, 8, 43-45.
3. Антонович, Є. А. (2001). Художні техніки в школі. К.: ІЗМН, 312.
4. Божович, Л. И. (1998). Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование. М.: Просвещение, 352.
5. Бондарчук, Е. И. (2010). Основы психологии и педагогики: Курс лекций. К.: МАУП, 168.
6. Вікторенко, І. (2003). Особливості образотворчої діяльності молодших школярів. *Рідна школа*, №4, 61–63.
7. Волкова, Н. П. (2001). Педагогіка: посібник. К.: Академія, 576.
8. Волощук, І. С. (1998). Методи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. К.: Ін-т педагогіки АПН України, 160.
9. Выготский, Л. С. (1999). Воображение и творчество в детском возрасте. М.: Норма-М, 407.
10. Гайдук, В. (2013). Процес формування практичних умінь і навичок на заняттях з технологічного практикуму. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. П.Тичини*. Частина 3. 112-116.
11. Глинская, И. П. (1998). Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах. К.: Вища школа, 111.
12. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 375.
13. Давидов, В. В. (1998). Новий підхід до розуміння структури та змісту діяльності. *Психологічний журнал*, № 6, 20–27.
14. Данилова, Л. (2002). Як розвивати пізнавальну активність учнів. *Рідна школа*, 6, 18.

15. Демченко, І. І. (2003). Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 7, 22-23.
16. Демченко, І. І. (2003). До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи. *Рідна школа*, № 2, 45–47.
17. Деркач, Л. (2013). Диво дитячої творчості. *Початкова школа*, 4, 31-33.
18. Джола, Д. М. (1998). Теорія і методика естетичного виховання школярів. К.: Либідь, 126.
19. Дідик, О. В. (2010). Казкова подорож на уроках образотворчого мистецтва. *Розкажіть онуку*, 3, 34-44.
20. Дідик, О. В. (2013). Незвичайні художники. *Розкажіть онуку*, 19-20, 144.
21. Єрмолаєва, М. В. (2003). Психологія розвитку: метод. посібник. К.: Концепт, 160.
22. Задорожний, В. І. (2002). Уроки образотворчого мистецтва. К.: Знання, 151.
23. Запаренко, В. С. (2010). Енциклопедія юного художника. К.: Нац. проект, 240.
24. Зязюн, І. А. (1998). Виховання естетичної культури школярів. К., 156.
25. Калінченко, І. (2012). Значення дидактичних ігор для розвитку пізнавального інтересу. *Початкова освіта*, 17, 5.
26. Кардашов, В. М. (2007). Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навч. посібник. К.: Слово, 296.
27. Климов, Е. А. (2003). Основи психології: учебник. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 462 .
28. Коломієць, С. В. (2014). Майстрята пензля. *Розкажіть онуку*, 8, 51-52.
29. Коновець, С. В. (2000). Образотворче мистецтво в початковій школі. К.: Знання, 80.

30. Конопко, О. (2000). Перші кроки до мистецтва. *Початкова школа*, №3, 25–28.
31. Котляр, В. П. (2006). Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. К.: Кондор, 200.
32. Красовська, О. (2013). Методи мистецького навчання молодших школярів у змісті професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. *Нова педагогічна думка*, 3, 52-56.
33. Красовська, О. О. (2001). Образотворче мистецтво з методикою викладання у початковій школі: навч.-метод. посібник. Рівне, 144.
34. Кулагіна, І. Ю. (2010). Вікова психологія. К.: Кондор, 335.
35. Кульчицька, О. (2007). Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина*, № 1, 42–44.
36. Куріпта, В. І. (2010). Дидактичні ігри на уроках образотворчого мистецтва. *Розкажіть онуку*, 3, 30-33.
37. Литвиненко, С. А. (2005). Малювання як засіб розвитку творчості молодших школярів. *Запоріжжя*, 79–83.
38. Любарська, Л. (2002). Уроки образотворчого мистецтва *Початкова школа*, №9, 50–55.
39. Малафіїк, І. В. (2005). Дидактика: навч. посіб. К.: Кондор, 398.
40. Мандзій, П. О. (2001). Вплив образотворчого мистецтва на інтелектуальний розвиток учнів. К.: Наук. світ, 245.
41. Масол, Л. М. (2006). Методика навчання мистецтва у початковій школі. Харків: Харвест, 256.
42. Масол, Л. М. (2006). Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 432.
43. Матюшкин, А. М. (2001). Развитие творческой активности школьников. М.: Педагогика, 160.
44. Моляко В. А. (2001). Творческая одарённость и воспитание творческой личности. К.: Знание.

45. Мухина, В. С. (2008). Психология детства и отрочества. М.: Норма-М, 488.
46. Особенности психологического развития детей 6-7 летнего возраста. (1998). Под ред. А. Л. Венгера, Д. П. Эльконина. М.: Норма, 289.
47. Падалка, Г. М. (2008). Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. К.: Освіта України, 274.
48. Платонов, К. К. (1989). Личностный подход как принцип психологи. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Педагогика, 217.
49. Подласый, И. П. (1996). Особенности воспитания учащихся разных возрастных групп: учебник. М.: Просвещение, 432.
50. Полуянов, Ю. А. (1992). Воображение и способности. М.: Педагогика, 168.
51. Помиткін, Е. О. (1996). Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти. К.: ІЗМН, 164.
52. Пономарев, Я. А. (2000). Психология творчества. М.: АСК, 425.
53. Рагозіна, В. (2001). Особистісно-зорієнтований підхід до діагностики розвитку учнів у процесі художньо-естетичного виховання. *Рідна школа, 1*, 50-53.
54. Решетило, О. (2013). Країна кольорів. *Розкажіть онуку, 5-6*, 119-120.
55. Романець, В. А. (2001). Психологія творчості: Навчальний посібник. К.: Либідь, 288.
56. Ростовцев, Н. Н. (1999). Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах. М.: Педагогика, 348.
57. Рубинштейн, С. Л. (2002). Основы общей психологии. СПб.: Питер, 720.
58. Рудницька, О. П. (2005). Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 360.

59. Савченко, О. Я. (1997). Сучасний урок у початкових класах. К.: Магістр, 255.
60. Савчин, М. В. (2007). Педагогічна психологія: навч. посібник. К.: Академвидав, 422.
61. Селевко, Г. К. (1998). Современные образовательные технологии: Учебное пособие. М.: Народное образование, 256.
62. Скрипченко, О. В. (2005). Психічний розвиток учнів. К., 104.
63. Стецько, Н. (2005). Розвиток художньої уяви на уроках образотворчого мистецтва. *Початкова школа, 1*, 16-19.
64. Сухомлинський, В. О. (1987). Школа і природа. Твори у 5 т. К. Т. 5. 549.
65. Терещенко, І. І. (1999). Творчість та педагогіка завжди разом. *Педагогічна робота, №1*, 6–8.
66. Томашевський, В. (2000). Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа, 4*, 48-49.
67. Трофімов, Ю. Л. (2012). Психологія: Підручник. К.: Либідь, 558.
68. Трухін, І. О. (2004). Основи шкільного виховання : навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 368.
69. Фіцула, М.М. (2006). Педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 560.
70. Фридман, Л. М. (1991). Психологический справочник учителя. М.: Просвещение, 356.
71. Цукерман, Г. А., Поливанова, Н. К. (1995). Введение в школьную жизнь. Томск, 94.
72. Эльконин, Д.Б. (1998). Психология игры. М.: Норма, 301.
73. Юсов, Б. П. (2001). Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта, 3*, 40-41.

ДОДАТКИ

Додаток А

Плани-конспекти уроків з образотворчого мистецтва

Тема. «Осінь за вікном».

Мета: ознайомити учнів із поняттям та особливостями «глибини простору», навчати передавати на малюнку глибину простору, звернути увагу дітей на виражальні можливості кольору, удосконалювати вміння передавати настроїв і стан зображуваного пейзажу; розвивати спостережливість, творчу уяву, зорову пам'ять; виховувати естетичне сприйняття навколишнього світу.

Обладнання. Наочність виготовлення поетапності зображення композиції, готова композиція, додаткова наочність, аудіозаписи осінніх мелодій, підручник, живописні матеріали та інструменти.

Тип уроку: комбінований

Клас: 3

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

1.1. Створення сприятливого психологічного комфорту.

- Діти, доброго дня! Сідайте, будь ласка. Я сподіваюся, що наш урок буде цікавим, приємним і незабутнім. Будьмо уважні та старанні!

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку.

- Перевірте для початку, чи на партах все в порядку. Приготуйте до уроку пензлики, аркуш білого паперу, акварельні фарби, простий олівець, гумку, палітру та серветки.

2. Актуалізація опорних знань учнів.

2.1 Вступна бесіда з учнями.

- Діти, яка зараз пора року? (Осінь)

- Кожній порі року відповідають певні кольори. Тож скажіть, якими кольорами, барвами багата осінь? До яких кольорів вони належать?
- Що стає з листочками восени? Що роблять тварини восени?
- Що роблять люди восени на полях, у садах?
- Як ви думаєте, чому осінь називають «золотою», «щедрою», «багатою»?

2.2. Створення проблемної ситуації.

- А щоб дізнатись, що саме ми будемо створювати, відгадайте загадку:
В жовте лист пофарбувала, урожай з полів зібрала.
Золотила вербам коси, чарівна цариця - ...(Осінь)
- Так, правильно. Це осінь.

2.3. Оголошення теми уроку і мотивація навчальної діяльності учнів.

- Діти, ми будемо малювати осінній пейзаж, вчитися за допомогою кольору передавати цю чудову пору року. А тема нашого уроку «Осінь за вікном».

3. Вивчення нового матеріалу.

3.1. Розповідь вчителя.

- Осіння пора! Як заворожує вона своєю красою. Але найбільш чаруючим і гарним постає перед нами осінній ліс, парк, сад. Все навкруги змінюється на нове, яскраве, золотисте.

Чудово, неначе в казці! Все навколо виблискує під яскравими промінчиками лагідного сонечка. Вже скоро не почуєш веселих пісень дзвінкоголосих пташок. Адже саме восени, вони збираються зграйками і відлітають у теплі краї.

3.2. Робота з додатковою наочністю

- Розгляньте уважно малюнки. Це осінні пейзажі. Скажіть, а що таке пейзаж?
- Які кольори переважають на цих картинах? Як їх можна назвати одним словом?
- Які кольори називають спорідненими?

- Яким кольором зображено небо на малюнках? До якого кольору він належить?

- Які емоції викликають у вас ці осінні пейзажі?

- А тепер погляньте на малюнки осені, які намальовані фарбами.

- Які відтінки переважають на першому малюнку? А які на другому?

- Бачите, як за допомогою кольору можна зобразити різні пейзажі, викликати певні почуття та емоції... Але для цього, крім кольору, використовують також глибину простору, про яку ми зараз і поговоримо.

3.3. Робота з підручником.

- Відкрийте свої підручники. Зверніть увагу на малюнок. На ньому художник дуже вдало створив глибину простору.

- Подивіться, чим предмет далі, тим меншим і вище розташованим він нам здається. Предмети, що ближче, частково загороджують ті, що далі.

- А якщо на картині зображують річку, стежку, чи дорогу, тим вони здаються вужчими, чим далі вони знаходяться.

- Разом з віддаленням змінюється і колір предметів. Він світлішає і набуває холодних відтінків.

- Малюючи композицію, не забувайте про ці закономірності глибини простору.

4. Вступний інструктаж. Демонстрація та пояснення виконання готової композиції.

4.1. Поетапне зображення композиції вчителем з поясненням

- Спочатку намалюйте лінію горизонту. На передньому плані зобразіть дерево, кущ. Визначте місця, де вони будуть зображені. Предмети на другому плані намалюйте меншими за розміром.

- Після цього можете зобразити сонечко, стежку. Частково деталізуйте вашу композицію.

- Не забувайте, що чим предмет далі, тим меншим і вище розташованим він нам здається. Предмети, що ближче, частково загороджують ті, що далі.

- Малюючи стежку, пам'ятайте, чим далі вона від нас, тим вона здається вужчою. Разом з віддаленням змінюється і колір предметів. Він світлішає і набуває холодних відтінків.

- Наступним етапом малювання композиції є деталізація. Ви повинні намалювати деталі кожного предмета: листочки дерева, травичку, сонечко, деталі куща. Малюючи композицію використовуйте теплі кольори.

- Ви можете відтворити власні спостереження, підключити уяву, використовувати власну фантазію і творчість.

4.2. Практична робота учнів.

- А тепер приступайте до роботи.

4.2.1. Індивідуальна допомога окремим учням.

- Якщо у когось виникнуть якісь запитання, чи труднощі – підніміть руку, я підійду і допоможу вам.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів

- Учні продемонструйте свої малюнки по рядах. Учні, які отримали сонечко, вийдіть з малюнками до дошки. Це найкращі роботи. Вони справді заслуговують на високу оцінку за акуратність, естетичність та проявлену творчість. Молодці! Сідайте.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

- Наш урок підходить до завершення. Скажіть, яка тема сьогоднішнього уроку? Що ви малювали?

- Які кольори використовували?

5.2. Прибирання робочих місць

- Не забудьте прибрати своє робоче місце, протерти партою чистою серветкою і вимити руки.

5.3. Домашнє завдання

- Хто не встиг завершити композицію, продовжить роботу дома.

- Дякую вам за вашу старанність та активність. Мені було приємно з вами працювати. До побачення!

Тема. Ліплення улюбленої тварини.

Мета: удосконалювати навички роботи з пластиліном, уміння визначити форму і пластику окремих складових частин будови тварин (тулуб, голова, шия, кінцівки, хвіст, вуха), і відтворювати їхні образи у ліпленні; поглиблювати поняття про пластичність, виразність виліпленої фігури тварин; розвивати уміння спостерігати і зіставляти об'єкти, використовувати порівняльні характеристики: «більше-менше», «вище-нижче», «товще-тонше»; виховувати любов до тварин, бережливе ставлення до природи, бачення краси навколишнього світу.

Обладнання: ілюстрації скульптури тварин (ведмедя, лисиці, зайця), кросворд; стеки, пластилін, дощечка для пластиліну.

Тип уроку: комбінований

Клас: 3

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

1.1. Створення сприятливого психологічного комфорту в класі.

Добрий день! В добрий час! Рада, діти бачить вас!

Всі почули ви дзвінок, що покликав на урок?

Кожен з вас приготувався, на перерві постарався.

Зараз сядуть всі дівчата, а за ними – і хлоп'ята.

Всі сідайте тихо, діти, домовляймося не шуміти,

Але також не дрімати, а, знання мерщій хапати!

Тож гаразд, часу не гаймо, і урок наш починаймо!

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку.

Перевірте для початку, чи на партах все в порядку,

Зайві речі всі сховайте, до роботи приступайте.

- Нагадаю, що на ваших партах повинні бути: дощечки, стеки і пластилін.

2. Актуалізація опорних знань учнів.

2.1. Вступна бесіда.

- Діти, пригадайте, які види образотворчого мистецтва ви знаєте.
- Що таке скульптура? Які основні види скульптури ви знаєте.
- До круглої скульптури належать...
- Що таке рельєф? Які бувають рельєфи?
- Якою буває скульптура, залежно від призначення?
- Який матеріал використовують для виготовлення скульптури?

Діти, сьогодні ми й далі будемо ознайомлюватись і працювати в техніці скульптури.

2.2. Створення проблемної ситуації.

- Щоб дізнатися тему нашого уроку послухайте уважно і розгадайте кросворд:

1. Коло бабусі сидить у кожусі. Проти печі гріється,
Без водички миється.(КІТ)
2. Герой мультфільму, «Ну постривай».(ВОВК)
3. Дуже довга в неї шия, ще й смугаста, як змія.
Через це, через паркан заглядає ніби кран.(ЖИРАФА)
4. Голодна – мукає, сита – жує, всім дітям молоко дає.(КОРОВА)
5. Герой казки «фарбований».(ЛИС)
6. Хто в Африці живе, цілий день банан жує?
Дражнить всіх мале звірятко. Хто це, діти ?(МАВПЕНЯТКО)
7. Зубатий приятель Чебурашки.(КРОКОДИЛ)

2.3. Оголошення теми і мети уроку.

Діти, яке ключове слово утворилося? (ТВАРИНИ) Ви ознайомлювались з домашніми тваринами, а на сьогоднішньому ми розширимо знання про диких тварин, що живуть в лісі, тобто звірів. Отже, тема нашого уроку «Ліплення улюбленої тварини».

3.Вивчення нового матеріалу.

3.1. Розповідь учителя з елементами бесіди.

- Світ тварин, що населяють нашу планету, дуже різноманітний. Вони мешкають від помірних регіонів до жарких посушливих пустель і вологих

тропічних лісів. Їхні домівки розташовуються і в глибоких норах, на деревах, у воді. Найбільші з них досягають ваги понад 100т, найменших можна побачити тільки в мікроскоп.

- А чи знаєте ви, що найбільша тварина в світі – синій кит, мешканець океану, що досягає 30 м завдовжки, а вага може становити понад 100т. Найбільшою земною твариною є африканський слон. Його зріст сягає 3,2 метри, а вага 8 тонн. (Показати зображення.)

- Найвища тварина – жирафа, ріст якого досягає 5 метрів.

- А чи відрізняються звірі між собою? А чим саме? Назвіть великих звірів. А тепер послушайте уважно що звірі розповіли про себе і визначте про кого йде мова:

1. Я – один з найбільших наземних хижаків у світі. Маю кремезний тулуб, масивну голову з невеликими вухами, короткий хвіст. Можу мати забарвлення шерсті від білого до буро-коричневого чи чорного. Вага моя сягає 130 кг. Харчуюся ягодами, плодами чи м'ясом. Взимку впадаю у сплячку.(ВЕДМІДЬ)

- А в яких казках зустрічається ця тварина?

- А тепер послушайте наступну розповідь:

2. Я хижак, довжина мого тіла 60-90 см, а маса від 6 до 11 кг. Забарвлення шерсті здебільшого яскраво руде. Основною їжею є гризуни, а також дрібні тварини. В казках мене називають хитрункою. (ЛИСИЦЯ)

- А в яких казках зустрічається ?

3. Має забарвлення від сірого до сірувато-коричневого. Я один із найшвидших звірів, адже маю довгі задні лапи, крім того від інших звірів я відрізняюсь довгими вухами, коротким хвостом. Харчуюсь рослинами. В народі мене називають боягузом.(ЗАЄЦЬ)

- Як називаються казки, в яких зустрічається цей персонаж?

3.2.Робота з додатковою наочністю.

- А тепер розгляньте наступні ілюстрації (ведмідь). Опишіть цього звіра. З яких частин складається тіло? Яке забарвлення шерсті? Який це звір:

великий чи малий? Які за розміром вуха, тулуб, лапи(вуха – маленькі, тулуб – великий) Яку форму має тулуб(овальну).

- Подивіться на зображення лисички, що ви можете про неї сказати, яке забарвлення, якої форми вуха, хвіст? Які геометричні фігури лежать в основі тіла? Подивіться на зображення зайчика. Опишіть його будову.

4. Вступний інструктаж. Демонстрація та пояснення виконання готового матеріалу.

4.1. Поетапне ліплення виробів вчителем з поясненням.

- Сьогоднішню роботу ми будемо виконувати в анімалістичному жанрі, пригадайте що це таке? Сьогодні ми будемо ліпити фігури тварин з пластиліну, отже ми будемо скульпторами – анімалістами.

- Для ліплення ведмедика пластилін ділимо на 3 частини. Ліпимо тулуб – в основі якого лежить овал, голову – кулю, з якої пізніше витягуємо мордочку та вуха. Тулуб з'єднуємо з головою так, щоб не було видно місця з'єднання і щоб утворилась шия. Далі ділимо пластилін на 2 непропорційні частини: з більшої ліпимо задні лапи, з меншої передні. Приєднуємо до тулуба методом примазування. Далі виділяємо маленький хвостик, потім виділяємо чи наліплюємо хвостик, потім виділяємо чи наліплюємо очі, носик відповідно до особливостей тварини. Установлюємо готовий виріб на дощечку.

- Для ліплення лисички пластилін ділимо на 3 частини ліпимо голову, в основі якого циліндрична форма, кінцівки якого заокруглюємо дугою, надрізаємо кінці якої стекою – утворюємо 4 лапи. З 2 частини ліпимо голову, в основі якої лежить малий овал, відтягуємо мордочку, маленькі вуха. З 3 частини пластиліну ліпимо валик, кінці якого заокруглюємо – це хвіст. Усі частини з'єднуємо з тулубом. Стекою проробляємо дрібні деталі.

- Для ліплення зайчика пластилін ділимо на 2 частини. З 1 частини ліпимо тулуб (великий овал) і голову (малий овал). З 2 шматка утворюємо вуха, лапи. Ліпимо 2 палички які стискаємо, а краї згинаємо так, щоб утворилися заглиблення. З частину ділимо на 2 нерівні частини. З більшої робимо задні лапи, з меншої передні. Далі ліпимо хвостик, в основі якого куля.

Стекою виділяємо дрібні деталі, наліпимо очі носик. Отримаємо такого зайчика .

- Отже, працюватимемо по -рядах. 1 - ряд буде ліпити ведмедики, 2 – лисичку, 3 – зайчика. А тепер розімніть пластилін і починайте працювати, не забувайте про правила роботи з пластиліном. Розпочинайте роботу!

4.2. Практична робота учнів.

4.2.1. Індивідуальна допомога окремим учням.

- Якщо виникнуть питання, підніміть руку – я підійду.

4.3. Оцінювання, коментування, виставка найкращих робіт.

- А тепер 1 ряд підніміть свої роботи вгору і покажіть 2 і 3 ряду, поаплодуйте їм! 2 ряд піднімає своїх лисичок вгору і показує 1 і 3 ряду. 3 ряд показує 1 і 2 ряду. Поаплодуйте!

- А тепер, ті хто отримав сонечко вийдіть до дошки разом зі своїми роботами. Ваші роботи акуратні, дотримано всіх пропорцій.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

- Яка була тема нашого уроку?

- Яких великих звірів ми ліпили? А малих?

- Що таке скульптура? Якою вона буває?

- Яка тварина найбільша у світі, а яка найвища?

5.2. Прощання з класом.

- Сьогодні мені було приємно з вами працювати. Дякую за увагу! До побачення.

Додаток Б

Нетрадиційні техніки малювання в образотворчій діяльності молодших школярів

Малювання долонькою та пальчиками

Техніка: дитина вмочує палець у ємність з гуашевою чи акварельною фарбою і робить відбитки на папері відповідно до теми.

Проводиться у всіх вікових групах. У молодших групах малювання пальчиком є підготовчим етапом до примочування пензликом. Рука – природне «знаряддя», тому дитині легше отримати перше зображення через природні рухи самої руки, ніж виконувати дії з пензликом.

Теми беруться з урахуванням ускладнення: спочатку ті, де потрібно примочувати пальцем по всій поверхні, а потім – на обмеженій поверхні.

Примочування по всій площині: «Пальчик гуляє», «Сукня в горошок», «Чашки в горошок».

Примочування на обмеженій поверхні: «Гілка горобини», «Вишеньки на тарілочці», «Горошок для півника».

Малювання долонькою: «Сонечко», «Дощик», «Тюльпани», «Дерево».

Плямографія

Аркуш паперу складається навпіл, прогладжується лінія згину. На лінію згину аркуша паперу довільної форми наноситься кілька «плям» різного кольору. Аркуш складається, прогладжується рукою. Розгорнувши, одержуємо несподівані зображення – у них можна впізнати знайомий образ або домалювати необхідні деталі, щоб він став виразнішим.

Техніка набризку

Використовуючи цю техніку, необхідно вчити дітей набрати на кінчик щетинного пензля фарбу, пензлик нахилити над аркушем і провести пальцем проти ворсу; застосовувати цю техніку для тонування паперу, створення сюжетних малюнків: зоряне небо, квітучі луки, а також – окремих образів: квітуче дерево, дерево з плодами.

Можна запропонувати дітям на аркуш паперу перед використанням цієї техніки покласти вирізані із картону силуети, які потім зняти, а їх відбитки розфарбувати.

Малювання восковою свічкою

Крім малювання олівцями, фломастерами, фарбами, гуашшю існує багато інших художніх та допоміжних матеріалів, які можуть використовуватись в зображувальній діяльності. Одним із таких методів є малювання свічкою.

Віск залишає на папері невиразний слід, немає яскравості, як від звичайних олівців чи фломастерів. Така техніка малювання свічкою називається «Сліпим малюванням»: на папір наноситься якийсь малюнок свічкою, потім зверху тонується увесь аркуш аквареллю і на кольоровому тлі проявляється зображення.

Для такого виду малювання краще брати саме розведену водою акварель, то вона прозора, на відміну від гуаші, а віск містить жир, який відштовхує воду.

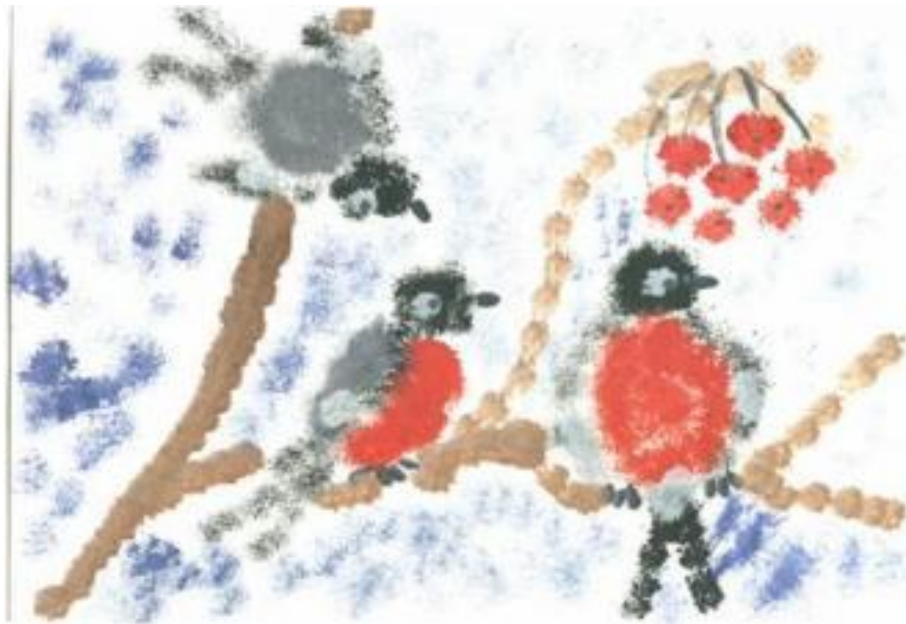
Методика продряпування

Цікавий вид малювання способом продряпування.

Аркуш паперу (краще картон) натирається розплавленим воском. Потім покривається темною гуашшю, змішаною з дитячим милом. Мило знежирює поверхню і допомагає рівномірно затонувати аркуш. Після висихання фарби за допомогою голки продряпується малюнок.

Малювання зім'ятим папером

М'який папір мнеться руками, вмочується у фарбу (за кінчик) і відбитки його наносяться на аркуші.

Малювання ниткою (Ниткографія)

Довжина нитки повинна бути 30-35 см. Один кінець нитки намотати на палець або зробити петельку для зручності. Вільним кільцем опустити її в палітру з фарбою. Притримуючи пензлем, щоб не набралася зайва фарба, витягти нитку з палітри і викласти її петельками на одну сторону зігнутого навпіл аркуша так, щоб чистий кінець нитки звисав з нього, накрити другою половиною аркуша, притиснути зверху лівою рукою і витягти нитку рухом на себе і праворуч.

При розгортанні аркуша на обох його сторонах утвориться симетричне зображення. Дітям треба буде визначити, що намалювала ниточка, можна домалювати те, чого на їхню думку не вистачає на малюнку.

Малювання відбитками – друкування, штампування

Зображення з відбитків листочків створюйте так:

1. Назбирайте під час прогулянки різних листочків. Намагайтеся знайти якомога більше листочків різної форми.
2. Приготуйте кілька білих чи різнокольорових аркушів, гуашеві фарби, пензлики.
3. Обміркуйте, які тварини, рослини зображуватимете, з яких листочків можна буде скласти їхні силуети.
4. Відберіть потрібні листочки, покладіть їх на клейонку або аркуш, що її замінить, та зафарбуйте гуашшю відповідних кольорів. Намашуйте фарбу від середини до країв листочка.
5. Обережно підніміть перший листочок за «хвостик» – черешок, покладіть його на чистий аркуш і добре притисніть. Так само зробіть решту необхідних відбитків.
6. Тепер пензликом намалюйте дрібні деталі: очі й носики звірятам, стебла до квітів, орнаменти на вазах тощо.

Малювання зубною щіткою

Для малювання зубною щіткою потрібна густа, напівсуха гуашева фарба. Зубну щітку потрібно вмочити у фарбу. Доторкатися до аркуша паперу потрібно усім ворсом, щоб від кожної ворсинки залишався слід. Для того, щоб

набирати фарбу іншого кольору, треба гарно вимити щіточку водою і витерти насухо серветкою.

Малювання на зволоженому аркуші паперу

Акварель по-мокрому – дозволяє отримати малюнки з розмитими, нечіткими контурами, створити колірні переходи, ніжність, гармонійність колірних узгоджень.

Зволожується аркуш паперу і кладеться на вологу серветку. Потім наноситься малюнок пензликом або пальчиком, вмоченим у акварельні фарби.

Малювання квачиком

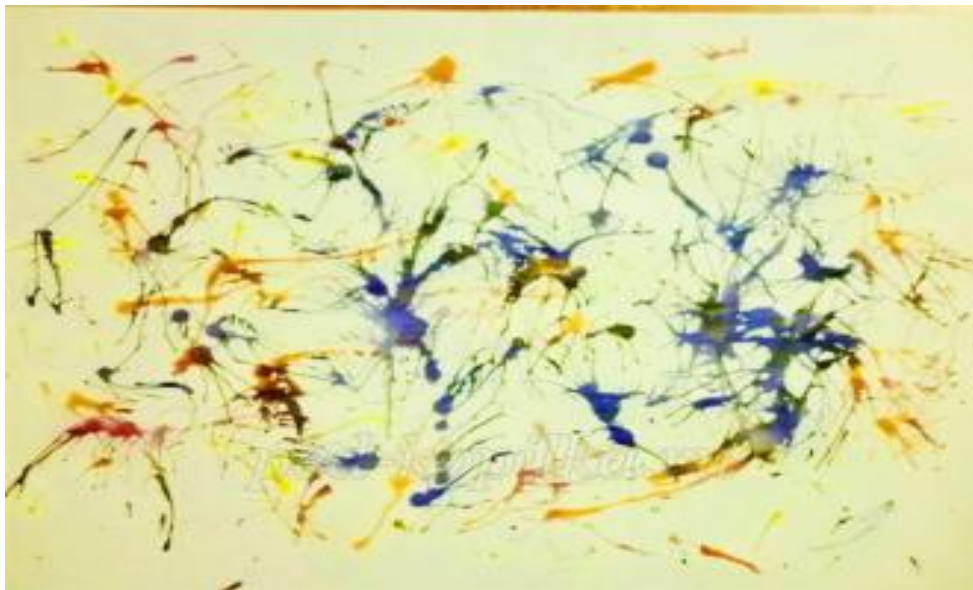

Квачиком малюємо так само, як і звичайним пензликом. Для малювання треба підготувати фарби – акварельну або гуашеву, баночку з водою, папір білий або кольоровий, довільного розміру та форми квачик тримаємо у руці трьома пальцями, як і пензлик.

Добре змочуємо квачик у воді, набираємо на нього фарби та малюємо. Квіти краще малювати напівсухим квачиком або кінчиком.

Як зробити квачик для малювання? Візьміть цупкий, але м'який квадратний клаптик тканини розміром 8х8 см. Згорніть цей клаптик так, щоб він набрав форми конуса, обмотайте цей конус ниткою та зав'яжіть. Квачик для малювання готовий. Бажано, щоб їх було кілька – окремо для кожної фарби або близьких за кольором фарб.

Малювання у техніці видування

Для цього нам знадобляться трубочки для коктейлю, піпетки та рідкі гуашеві фарби. За допомогою піпетки наносимо фарбу на аркуш (набираємо у піпетку і виливаємо, щоб утворилася ляпка). Ляпку роздухуємо за допомогою трубочки для коктейлю так, щоб перетворити її на щось цікаве (дерево, кущ, сніжинка, восьминіг, павучок, квітка та ін.). пензлем можна домалювати те, чого на думку дитини, не вистачає на малюнку.